

VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ FILOLOGIJOS KATEDRA

Vaida Petrulionienė

**BALYS SRUOGA IR JURGIS SAVICKIS: MENO
REFORMA IR JOS ATPAŽINIMAS**

MAGISTRO DARBAS

Lietuvių literatūra (Valstybinis kodas 62404H114)

Darbo vadovas _____
(parašas)

Doc. dr. Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Darbo vadovo mokslinis laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas, 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
1. INTUITYVIZMAS.....	6
1. 1. Intuityvioji H. Bergsono meno filosofija.....	6
1. 2. Lyrinė intuicija B. Croces koncepcijoje	9
2. LITERATŪROS TEORIJŲ IR METODŲ SAMPRATA BALIO SRUOGOS KRITIKOJE ..	11
2. 1. B. Sruogos asmenybė ir talentas.....	11
2. 2. Literatūros mokslo uždaviniai	13
2. 3. Literatūros mokslo metodai	16
3. MENO SAMPRATA B. SRUOGOS KRITIKOJE.....	23
3. 1. Bendra kūrybos ir kūrėjo samprata.....	23
3. 2. Poezijos ir poeto samprata.....	26
3. 3. Kritiko samprata	28
3. 4. Dramaturgijos samprata.....	30
4. JURGIO SAVICKIO KŪRYBOS MODERNUMAS.....	32
4. 1. J. Savickio kūrybos vertinimas.....	32
4. 2. Novatoriškieji J. Savickio kūrybos bruožai.....	35
4. 2. 1. Nauja prozos technika	35
4. 2. 2. Temos novatoriškumas	37
4. 2. 3. Naujas novelių žmogaus paveikslas	39
4. 2. 4. Pakitusi vertybių sistema.....	42
4. 2. 5. Novatoriškas pasakojimo būdas	46
4. 2. 6. Žodžio alchemija	48
4. 3. Novatoriškos J. Savickio kūrybos ištakos	50
IŠVADOS.....	53
SUMMARY	55
LITERATŪRA.....	57

ĮVADAS

XIX—XX a. sandūroje bei XX a. pradžioje modernėjančios Europos meną buvo užpildę filosofiniai, estetiniai ir kalbiniai eksperimentai, laisvės ir individualizmo tendencijos. Lietuvoje tuo metu dar tik kilo savęs ir kūrybos suvokimo bei kūrėjo susivokimo problema, formavosi tipologiniai literatūros tyrinėjimai, kritika, buvo spęstos meno esmės, originalumo problemos, neišvengta ir ginčų¹. Šiame kontekste, kaip vienas aktyviausių lietuvių literatūros reformatorių, iškyla Balys Sruoga. Tikriausiai daugelis išgirdęs B. Sruogos vardą visų pirma jį sieja su nepakartojama, dar ir dabar įvairių diskusijų susilaukiančia memuarų knyga „Dievų miškas“ ar įspūdinga drama „Milžino paunksmė“. Tačiau B. Sruoga yra svarbus ir dėl itin savito meno kritiko talento. Būtent kaip į kritiką į jį bus žvelgiama ir šiame darbe.

Kitas ryžtingas XX a. lietuvių prozos atnaujintojas, kurio kūryba bus analizuojama — tai Jurgis Savickis. Sruoga bene vienas pirmųjų įvertino, suprato ir mėgo šio kūrėjo originalią, novatorišką prozą, kai tuo tarpu kitų to meto lietuvių literatūros pasaulio eruditų nuomonę šio koncentruoto žodžio menininko atžvilgiu itin taikliai apibūdina Donatas Sauka — savas nepritapėlis. Tačiau anot kritiko, saldus it nuodėmė magėjimas apie jį kalbėti. Gražių žodžių skraiste jo nesuvystysi, erudicija nepasididžiuosi (su pagarba nusilenkęs jo įgimtai, gražiai išlavintai inteligencijai) ir į jokių kultūrinius bei istorinius rėmus jo neįdėsi...². Būtent su tokiu nusiteikimu reikėtų imtis analizuoti J. Savickio kūrybą.

Darbo aktualumas, naujumas.

Apskritai apie Sruogą daugiau yra kalbama kaip apie poetą, prozininką, dramaturgą. Jo kūrybinis įnašas į teatrologiją, literatūros ir tautosakos kritiką lieka mažiau paliestas. O juk tai ir šiai dienai aktualūs, to metų Vakarų pasaulio paveikti moksliniai tyrinėjimai, dvelkiantys ypatinga Sruogos asmenybe, gilia (dažnai ironiška) mąstysena, plačiu kritišku ir tiksliu menininko požiūriu į pasaulį ir save. Sruoga siekia reformuoti lietuviškąjį meną, tačiau šią reformą regi ne kaip viso, kas sena, išbraukimą iš literatūrinio paveldo, tačiau kaip praeities ir naujovių sintezę. Savickis šiame kontekste yra vienas iš tų, kurio kūryba Sruoga žavisi, įžvelgia joje daugiau nei to meto kritikai ir sieja ją su lietuvių literatūros ateitimi.

Iš tiesų Savickis lietuvių literatūroje unikalus tuo, jog, galima sakyti, „peršoko“ savo laikmetį. Nors tradiciškai jis priskiriamas avangardistiniam ir ekspresionistiniam menui, tačiau tyrinėjant jo kūryboje galima įžvelgti daug gilesnius meninius klodus ir iš jų kylantį lietuviškos aristokratiškos novelės moderną.

¹ BANKAUSKAITĖ-SEREIKIENĖ, G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo*, Vilnius, 2007, p. 42.

² SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 6.

Taigi šio **darbo tikslas** — atpažinti meno reformą Balio Sruogos kritikoje ir Jurgio Savickio novelistikoje. Tai pakankamai problemiška, nes lietuviškasis modernizmas, su kuriuo į lietuvių literatūrą ateina meno reforma, anot tyrinėtojų, vis dar yra itin neapibrėžtas, sunkiai suvokiamas reiškiny³, o nesuvokiant moderniosios epistemos esmės, neįmanomas ir meno reformos atpažinimas.

Darbo objektu pasirinkta meno problematika B. Sruogos literatūros kritikoje (1911–1947 m.), bei novatoriškos idėjos J. Savickio novelėse: novelių rinkiniai — *Šventadienio sonetai* (1922) ir *Ties aukštu sostu* (1928).

Darbo šaltiniai: B. Sruogos *Raštų VI tomas* („Maironis“, „Skeveldros“, „Godos mergautinės“, „Keli žodžiai“, „Gyvenimo skeveldrose“, „Kaip žiūrėti meno veikalų“ ir kt.), *VII tomas* („Literatūros mokslas ir jo metodai“) ir *VIII tomas* („Apie dramaturgijos pradžiodalas“, „Dramaturgija, teatras ir mūsų dramaturgai“, „Dramos velnias ir gegutė“). Taip pat J. Savickio *Raštų I tomas* (novelės: „Ad astra“, „Tėvas“, „Vaikas“, „Fleita“, „Susitikimas“, „Užburtos jachtos“, „Kova“, „Motina“ ir kt.).

Darbo metodai.

Darbe taikomas **aprašomasis** metodas, remiantis:

- Algio Samulionio straipsniu „B. Sruoga kritikas: laikas ir individualybė“, Aušros Jurgutienės straipsniu „Hermeneutinis istorizmas: psichologinis, fenomenologinis, naratologinis“, Antano Andrijausko straipsniais „Formalioji mokykla“ ir „Intuityvizmas“ bei Gabijos Bankauskaitės-Sereikienės darbais (monografija „Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo“), straipsniais: „Moderniojo meno samprata Balio Sruogos literatūros kritikoje“, „Balio Sruogos lyrika simbolizmo kontekste“ ir kt.).
- Rašant apie Savickį remiamasi Donato Saukos knyga *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vytauto Galinio straipsniu „Keturių vėjų“ sąjūdis, Dalios Striogaitės knyga *Avangardizmo sūkuryje*, Ramučio Karmalavičiaus straipsniu „Traumuotos psichikos grožis: ankstyvoji Jurgio Savickio (1890–1952) novelistika“ (str. rinkinys *Naujovėms gimstant: lietuvių literatūra XIX–XX amžių sandūroje*), Giedriaus Viliūno straipsniais ir kt.

Darbe taip pat taikomas **analitinis** ir **interpretacinis** metodai.

---

³ ŽĖKAITĖ, J. *Modernizmas lietuvių prozoje*, Vilnius, 2002, p. 8.

Darbo uždaviniai ir struktūra.

1. Pirmas darbo uždavinys — pateikti intuityvistinės meno filosofijos bruožus: aptarti jos pradininkus ir jų keliamas idėjas (Henry Bergsono meno filosofija, intuicinė Benedetto Croce koncepcija), nes būtent iš šių mąstytojų filosofijos ateina sruogiškoji meno kaip pasaulio supratimo, o ne mąstymo būdo jausena; iškyla iracionali bei individuali estetiinė intuicija; gimsta suvokimas, jog kūryba — ne sąmoningas aktas, bet iracionalios kūrėjo dvasios pasireiškimas, o kūrėjas — tai subjektas, kuriantis nepriklausomai nuo meninių tradicijų ir pasikliaujantis savo įspūdžių raiška.

Šis darbo uždavinys gvildenamas pirmoje darbo dalyje.

2. Antras šio darbo uždavinys — išanalizuoti literatūros teorijų ir metodų suvokimą B. Sruogos kritikoje (atskleisti paties kritiko asmenybės ir talento bruožus; išsiaiškinti, kokius uždavinius B. Sruoga kelia literatūros mokslui, kokiais metodais siūlo juos spręsti). Išsiaiškinti, kas darė įtaką būtent tokios kritiko sampratos formavimuisi.

Šis darbo uždavinys gvildenamas antroje darbo dalyje.

3. Trečias uždavinys — atskleisti meno sampratą B. Sruogos kritikoje (išsiaiškinti, kaip kritikas suvokia kūrinį ir kūrėją, poeziją ir poetą, ko reikalauja ir tikisi iš meno kritiko). Nustatyti, kas darė įtaką tokio meno supratimo susiformavimui.

Šis darbo uždavinys gvildenamas trečioje darbo dalyje.

4. Ketvirtas darbo uždavinys:

a) pateikti Jurgio Savickio kūrybos vertinimus jo amžininkų akimis, išanalizuoti tarp šių dienų literatūros kritikų vykstančią polemiką;

b) atskleisti modernumo bruožus šio menininko kūryboje (tematikos, pasakotojo paveikslo, žmogaus vaizdavimo būdo, kalbėjimo stiliaus ir kt. aspektais).

c) paieškoti J. Savickio kūrybos novatoriškumo ištakų.

Šis darbo uždavinys gvildenamas ketvirtoje darbo dalyje.

Darbo rezultatai apibendrinami išvadose, taip pat pateikiamas literatūros sąrašas bei santrauka anglų kalba.

1. INTUITYVIZMAS

B. Sruogai itin artima intuityvistinė meno filosofija, tikrovės suvokime ir meninėje veikloje suabsoliutinusi intuityvaus pažinimo reikšmę, atsirado XIX a. pabaigoje kaip reakcija į racionalistinių ir pozityvistinių tendencijų išsigalėjimą. Šios pakraipos pradininkai — prancūzų mąstytojas Henry Bergsonas (Anri Bergsonas) ir italų filosofas Benedetto Croce.

1.1. INTUITYVIOJI H. BERGSONO MENO FILOSOFIJA

Dėl sklandžiai reiškiamos filosofinės minties, orientacijos į dvasinius dalykus, H. Bergsonas vadinamas XX a. Vakarų meninės inteligentijos mesiju. Jo skelbiamas kūrybinės evoliucijos principas buvo traktuojamas kaip „<...> universalus istorijos, kultūros ir meno raidos dėsnis, pajėgiantis išlaisvinti žmogų iš merkantilios tikrovės prieštaravimų <...>⁴. Intuityvioji Bergsono meno filosofija — tai romantinės, Friedricho Schellingo, gyvenimo filosofijos, Rytų filosofijos ir platoniškojo idealizmo darinys, atsiradęs sujungus psichologines ir mokslines sąvokas.

H. Bergsonas iracionalizmo linkme pasuko nusivylęs pozityvistinėmis XIX a. pabaigoje vyravusiomis griežto mokslizmo nuostatomis. Didžiausią įtaką mąstytojo nepasitikėjimui racionali protu turėjo romantinis panestetizmas, o ypač Arthuro Schopenhauerio iracionalios valios metafizika. Todėl, anot A. Andrijausko, daugelis Bergsono idėjų: pasaulio gimimo teorija, gyvenimo samprata, intuityvizmas bei kontempliacijos teorija yra perimtos iš šio filosofo, o svarbiausia Schopenhauerio filosofijos kategorija valia, veikiant Friedricho Nietzsches idėjoms, Bergsono veikaluose transformavosi į nerimastingą gyvybinį polėkį ir trukmę. Tačiau Schopenhauerio filosofijos leitmotyvai Bergsono veikaluose yra labiau pritaikyti epochos dvasiniams poreikiams. Iracionalistinei meno filosofijos tradicijai Bergsonas suteikė didesnę nerimo jausmą, negu tai buvo darę Schopenhaueris ir Nietzsche⁵.

H. Bergsono mąstysenai būdingas mėgavimasis viskuo, kas nuolat keičia savo pavidalą, kas yra beveik nefiksuojama, o jo požiūris į pažinimą susipina su kupiniais intuityvumo estetiniais elementais, kurie sugriauna bet kokią nuoseklią loginės minties sklaidą. Bergsonas kritikuoja mechanistinės pasaulėžiūros ir tradicinio racionalizmo ribotumą, stengdamasis įrodyti, jog schematiškos teorijos gali būti pritaikomos tik inertiškos materijos lygmenyje, o sudėtingesni reiškiniai nepaklūsta išankstinėms abstrakčios minties konstrukcijoms. Kitaip negu mokslas,

---

⁴ ANDRIJAUSKAS, A. Intuityvizmas. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1996, p. 519.

⁵ Ten pat, p. 520.

pretenduojantis į visuotinę ir beasmenę tiesą, filosofija, Bergsono nuomone, turi išryškinti individualųjį pradą. Čia atsiskleidžia filosofijos ir meno giminystė⁶.

Meno filosofiją Bergsonas (kaip ir Schellingas) laiko tobuliausia filosofijos forma, o gretindamas filosofiją su menu, jos autentiškumą sieja su asmeniškumu, kiekvieną mokslininko sukurtą filosofinę sistemą ar koncepciją traktuodamas, kaip jų kūrėjo asmenybės išraišką ar individualų meno kūrinį:

<...> menas visuomet siekia to, kas individualu. Tai, ką tapytojas užfiksuoja drobėje, jis yra matęs tam tikroje vietoje, tam tikrą dieną, tam tikrą valandą, jis yra matęs spalvas, kurių nebe pamatys. Tai, ką dainuoja poetas, — jo ir tikrai jo vieno dvasinė būseną, kuri niekada nebe pasikartos. Tai, ką dramaturgas mums parodo, — dvasios apsinuoginimas, jausmų ir įvykių gyvas kamuolys, — kažkas vieną kartą pasirodęs, kad daugiau niekada nebe pasirodytų. Mes veltui stengtumėmės šiuos jausmus vadinti bendrais vardais — kita siela juos išgyvens kitaip. Šie jausmai individualizuoti⁷.

Todėl Bergsonas yra abejingas vienos ar kitos filosofinės teorijos pretenzijoms į tiesą⁸. Tai artima B. Sruogai, teigiančiam, jog <...> *Yra viena Grožė, kaip ir viena Gerybė, kaip ir viena Teisybė, tikrai jos reiškimo formos nesuskaitomos. Ir visos formos turi savo teisę gyventi ir būti, ir visos formos yra lygiai brangios pasaulio kultūros darželyje*⁹.

Meno ištakos, Bergsono požiūriu, yra mitologijoje slypintis kūrybinis pradas. Menas jam yra tobuliausia kūrybinės veiklos kontakto su būtimi ir gyvenimo polėkio raiškos forma, padedanti atrasti gyvenimo esmę. Tikras menas atitrūksta nuo bendrų nusistovėjusių pažiūrų, o siekdamas išryškinti tai, kas nepakartojama, jis geriau negu filosofija ar psichologija fiksuoja jautrius žmogaus vidinio gyvenimo poslinkius, atgaivina asociacijas, siejančias jį su išoriniu pasauliu.

Savo intuicijos koncepcijoje Bergsonas tęsė romantinę ir iracionalistinę tradiciją. Tačiau kitaip negu Schellingas ir Schopenhaueris, kurie teigė intelektualinę intuicijos pobūdį, jis, Nietzsche veikiamas, rutuliojo iracionalios alogiškos intuicijos teoriją. Intuicijos sąvokai Bergsonas suteikė meninį turinį ir priskyrė jai priešingas racionalumui savybes¹⁰.

Bergsono koncepcijoje kūrybos problemos įgauna universalią prasmę. Menininko kūrybinis aktas čia aiškinamas kaip nuolatinis sąmonės ribų, kūrybinės erdvės plėtimasis, atskleidžiant kažką nauja, dar nežinoma. Menininkui būdingą tiesioginį pasaulio suvokimą Bergsonas, kaip ir Schopenhaueris, sieja su unikalia menininko asmenybe, jos atitrūkimu nuo įprastų gyvenimo ryšių. Meninės kūrybos eigoje Bergsonas pirmiausia išžiūri iracionalios kūrėjo

⁵ ANDRIJAUSKAS, A. Intuityvizmas. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1996, p. 520.

⁶ BERGSONAS, A. Charakterių komizmas. *KUZMICKAS, B. Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 27.

⁷ ANDRIJAUSKAS, A. Intuityvizmas. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1996, p. 521.

⁸ SRUOGA, B. Kaip žiūrėti meno veikalų. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 463.

⁹ ANDRIJAUSKAS, A. Intuityvizmas. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1996, p. 521—523.

dvasios pasireiškimą. Anot jo, kūrėjo sukurtas menas nepriklauso nei nuo epochos, nei nuo gimimo vietos, nes jis išsako tik tai, kas užkoduota menininko sieloje:

Jei poeto sukurti personažai atrodo tikroviški, tai taip yra todėl, kad jie sudaro patį poetą, susiskaidžiusį į daugybę asmenybių, poetą, pasinėrusį į save taip giliai, taip atidžiai visa stebintį, kad užčiuopiantį tai, kas potencialu realybėje, suteikiantį išbaigtą pavidalą apmatams ir sumanymams, kuriuos jam davė gamta¹¹.

Tačiau meninės kūrybos procesas Bergsono filosofijoje — ne vien intuityvių veiksmų, bet ir intelekto veiklos rezultatas¹².

Taigi Bergsono meno filosofijoje išryškėja du skirtingi tikrovės pažinimo būdai: pirmasis — mokslinis, schematizuojantis ir iškraipantis tikrovę, antras — meninis, būdingas tik išskirtinėms asmenybėms, intuityviai suvokiančioms tikrąją reiškinių esmę. Intuicija čia yra priešinga loginiam racionaliam žinojimui, jai būdinga subjekto bei objekto vienovė ir vientisas tiesioginis pasaulio esmės pažinimas.

---

¹¹ BERGSONAS, A. Charakterių komizmas. *KUZMICKAS, B. Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 29.

¹² ANDRIJAUSKAS, A. Intuityvizmas. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1996, p. 523—525.

1. 2. LYRINĖ INTUICIJA B. CROCES KONCEPCIJOJE

Kitaip negu Bergsonas, kuris savo meno filosofiją rutuliojo vadovaudamasis subjektyvistinėmis romantinėmis ir iracionalistinėmis koncepcijomis ir išsaugojo joms būdingą neapibrėžtumą, italų filosofas Benedetto Croce, remdamasis objektyviais idealistiniais principais, mėgino intuityviajai meno filosofijai suteikti sistemingą išplėtotos koncepcijos pavidalą.

Savo veikaluose B. Croce gvildeno beveik visas dvasinės kultūros sferas. Jis nubrėžė vientisos dvasios filosofijos kontūrus ir apibūdino ją kaip absoliutų idealizmą. Šios filosofijos centre — dvasios sąvoka, aiškinama kaip universalus kūrybinis, veiklus pradas, sudarantis pasaulinių procesų esmę. Objektyvią tikrovę filosofas laiko negyva, statiška, svetima dvasiniam žmogaus pasauliui ir filosofiniam tikrovės pažinimui. Dvasia jam — žmonijos gyvenimas, jos dvasinio gyvenimo istorija. Šis vientisas dvasinis pradas, pagal Croces dvasios filosofiją, reiškiasi dviem skirtingomis formomis: *teorine* ir *praktine*. Remdamasis teorine forma, žmogus pažįsta pasaulį, o praktine — jį keičia. Teorinė forma skyla į *intuityviają (estetinę)* ir *konceptualiąją (filosofinę)*, o praktinė — į *ekonominę* ir *etinę*. Svarbiausias vaidmuo pažįstant tikrovę tenka intuityjai, kuri tobuliausią saviraiškos formą randa meno kūrybiniuose įvairovėje, todėl intuityjos filosofija ir yra meno filosofija¹³.

Itin svarbų vaidmenį Croces teorijose turi Schellingo ir Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio sisteminės nuostatos. A. Andrijausko teigimu, iš pastarojo mąstytojo Croce perėmė bendrąją dvasios konstravimo schemą, siekį susiaurinti estetikos tyrimo objektą, apsiribojant tik meno filosofijos problematika. Iš Schellingo — meno fenomeno reikšmės suabsoliutinimą ir kosminį jo traktavimą, intuityvaus meninio pažinimo koncepciją, teiginį, jog menas yra aukščiausia dvasios išraiška, kad jo esmei suvokti reikalinga aukščiausia filosofijos forma — meno filosofija¹⁴.

Croces meno filosofijoje intuityja yra daugiareikšmė. Jo koncepcijoje intuityvus pažinimas greta intelektualinio reiškiasi kaip lygiavertė, universali ir tokia pat reikšminga pažinimo forma. Todėl teoretikas apgailestauja, jog intuityvus pažinimas, nors ir plačiai pripažįstamas kasdieniniame gyvenime, nesusilaukia tolygaus pripažinimo teorijos ir filosofijos srityje, nes: *Loginis pažinimas pasiėmė liūto dalį, ir nors jis neužmuša ir nesuryja savo draugės intuityjos, jai skiria tik menką tarnaitės ar durininkės vietelę*¹⁵.

Croces pažiūros rutuliojasi nuo kūrybiško tikrovės pamėgdžiojimo idėjos iki grynosios formos teorijos, apibūdinančios kūrybos aktą kaip laisvą, aktyviai formą modeliuojančią

¹³ ANDRIJAUSKAS, A. Intuityvizmas. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1996, p. 526—527.

¹⁴ Ten pat, p. 528.

¹⁵ KROČĖ, B. Intuityja ir išreiškimas. *KUZMICKAS, B. Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 33.

menininko saviraišką. Meninė kūryba iškyla kaip nuolatos užplūstančių nepasotinamų aistrų, potraukių, jausmų išraiška. Šiame juslinės ekspresijos akte ypatingas vaidmuo tenka ritminėms struktūroms, kurios suteikia kūriniai lyriškumo ir muzikinių ypatybių. Lyriškumas Crocei yra tas tikriausias žodis, sinonimas, padedantis apibūdinti tikrąją muzikinę meninės kūrybos prigimtį. Kūrybos akte pasireiškiantis lyriškumas, anot mąstytojo, skleidžiasi meninėmis formomis, todėl menas kaip išraiškos padarinys virsta formų kalba.:

Ar estetinį faktą sudaro turinys, ar forma, ar abu kartu? <...> kai medžiaga mes laikome dar neapdorotą emociingumą, arba išpūdžius, o forma — apdorojimą, arba dvasinę veiklą ir išreiškimą, tai dėl mūsų minties negali kilti abejonių. Todėl mes privalome atmesti tezę, kad estetiškas faktas susideda tik iš turinio, t. y. iš paprastų išpūdžių, ir kitą tezę, kad jį sudaro formos prijungimas prie turinio, t. y. išpūdžiai plius išreiškimai. Estetiniame akte išreiškinė veikla ne prisijungia prie išpūdžių, bet juos apdoroja ir perdirba. <...> Taigi estetiškas faktas yra forma ir niekas kitas, kaip tik forma¹⁶.

Tik išraiška, tai yra forma, Croce tvirtinimu, paverčia menininką menininku¹⁷.

Taigi Croce sukūrė vientisą meno filosofijos sistemą, kurios esmę sudaro intuityvus tikrovės suvokimas.

Intuityvistinė meno filosofija — tai dvasingumo ir gaivališkos žmogaus kūrybinės prigimties maištas prieš racionalią XIX a. epistemą. Pagrindiniai šio meno bruožai — estetizmas, subjektyvizmas, intuityvizmas. Intuityvistinė meno filosofijos pakraipa sudavė stiprų smūgį pozityvistinėms meno teorijoms, paskatindama egzistencinių ir ontologinių koncepcijų atsiradimą.

---

¹⁶ KROČĖ, B. Intuicija ir išreiškimas. *KUZMICKAS, B. Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 44.

¹⁷ ANDRIJAUSKAS, A. Intuityvizmas. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1996, p. 533—534.

2. LITERATŪROS TEORIJŲ IR METODŲ SAMPRATA BALIO SRUOGOS KRITIKOJE

Algis Samulionis teigia, jog Balys Sruoga — tai viena iš pačių stambiausių XX a. lietuvių literatūrinės kritikos figūrų. Anot jo, tą pirmiausia rodo didelis palikimas, skaičiuojamas šimtais rašytojo paskelbtų straipsnių bei recenzijų, kur ne sykį yra apčiuopta ir iškelta itin svarbių, esminių ano meto ir bendrųjų literatūros problemų. Tačiau A. Samulionis pripažįsta, jog B. Sruogos kritika šiandien, ko gero, daugiau legenda negu konkretybė¹⁸.

2.1. B. SRUOGOS ASMENYBĖ IR TALENTAS

Iš kitų, rašiusių apie literatūrą ar teatrą, B. Sruoga išsiskiria nepaprastai gyvu, vaizdingu, netikėtu žodžiu, paradoksaliais palyginimais ir sugretinimais, individualiu pasakojimo ritmu, savita sakinio konstrukcija. Tai būdinga netgi tiems straipsniams, kuriuose Sruoga narplioja bendresniąsias, teorines estetikos problemas, filosofinius dalykus. Kritikas yra individualus ypatinga sruogiškąja ironija, kartais dygia ir skaudžiai geliančia, kartais žaisminga ir geranoriška:

<...> Ir čia mūsų kritikai milžiniškas uždavinys — ieškoti tų kelių, kuriais mūsų menas, išlaikydamas, pasakyčiau, tautinę percepciją ir apercepciją, taptų tarptautiškai privalomas faktas. Bet, kad tų kelių ieškotume ir, tokiais kriterijais vaduodamiesi, apkalbėtume mūsų literatūros veikalus, reikia pačiam kritikui turėti kuriamosios pajėgos, kuriamosios intuicijos. Ir jeigu to nėra, tai tuomet... geriau tuomet eiti baslių tašyti, negu kritikas rašyti!¹⁹;

Literatūra — kur kas labiau sudėtinga meno šaka negu muzika, skulptūra, architektūra... Ir čia sprendimams įteisinėti reikalinga kur kas daugiau rengtis — reikia gerai žinoti ir literatūros, ir visuomenės, ir meno, ir tautos istoriją, reikia nusimanyti ir filosofijoje, ir antropologijoje. Ir jeigu ko kritikas reikalauja iš autorių, jis privalo to dvigubai tiek turėti. Kitaip mes būsime panašūs į tuos, kurie mėnulio atvaizdą bangose nori sauja sugraibyti²⁰.

Anot A. Samulionio: „B. Sruogos straipsniai yra kritika tikraja to žodžio prasme — išskirtinai temperamentinga, kupina vidinės laisvės, nevengianti kategoriškų nuosprendžių, įkvėpta tikro rūpesčio dėl literatūros padėties, kelių, tendencijų, ateities“²¹. Tačiau karštas autoriaus temperamentas ir įgimta žodžio dovana, pastebimai skirianti B. Sruogos straipsnius iš kitų to meto rašinių, yra ne vienintelė Sruogos kritiko ypatybė. Jo rašinių išorinis lengvumas ir

¹⁸ SRUOGA, B. B. Sruoga kritikas: laikas ir individualybė. *SRUOGA, B. Verpetai ir užuvėjos*, Vilnius, 1990, p. 3.

¹⁹ SRUOGA, B. Keli žodžiai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 353.

²⁰ SRUOGA, B. Keletas minčių Jurgio Savickio „Šventadienio sonetus“ paskaičius. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 454.

²¹ SRUOGA, B. B. Sruoga kritikas: laikas ir individualybė. *SRUOGA, B. Verpetai ir užuvėjos*, Vilnius, 1990, p. 4.

šmaikštumas slepia neabejotiną minties gelmę, problemų ir sprendimų svarumą bei pagrįstumą. Tam, be abejonės, didelės įtakos turėjo solidi kritiko išeita literatūrinė mokykla. Sruoga studijavo Petrogrado, Maskvos, Miuncheno universitetuose. Tarp jo profesorių buvo tokios įžymybės, kaip A. Šachmatovas, A. Belas, H. Wölfflinas, F. Strichas, K. Vossleris, A. Kutscheris ir kt., o išklaustytų disciplinų diapazonas — nuo specifinių kalbotyros dalykų iki meno istorijos, nuo antikos rašytojų kūrybos iki ekspresionizmo ir kitų naujausių literatūros krypčių bei tendencijų. Taip pat reikia paminėti ir bendruosius kultūrinius B. Sruogos interesus: aistrą teatrams ir muziejams, žavėjimąsi vieno ar kito rašytojo kūryba, gilinimąsi į literatūros ir meno teorijos naujoves. Kaip teigia A. Samulionis: „Šitas solidus literatūrologinis pamatas, natūraliai susiliejęs su geru literatūriniu skoniu, pastebimai praplėtė sruogiškąją meno sampratą. Jis atgrėžė kritiką veidu į visą <...> rusų ir Vakarų Europos kultūrą, leido jam drąsiai remtis ten vyravusiais literatūros suvokimo ir vertinimo kriterijais. <...> Nepaisant minėtojo glaudaus ryšio su europine estetinė mintimi, Sruogos literatūrinės pažiūros <...> yra neatsiejamoms nuo XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros <...>“²².

Taigi B. Sruogos literatūros teorijos ir kritikos straipsniai generuoja naujausias idėjas, paneigia atgyvenusį estetinį skonį, ieško naujų kūrybos suvokimo ir vertinimo kriterijų <...>²³.

---

²² SRUOGA, B. B. Sruoga kritikas: laikas ir individualybė. *SRUOGA, B. Verpetai ir užuvėjos*, Vilnius, 1990, p. 5.

²³ SEREIKIENĖ, G. Keletas B. Sruogos bruožų.

Prieiga per Internetą: http://ct.svs.lt/lmenas/?leid_id=2959&kas=straipsnis&st_id=2821 [žiūrėta 2007-12-07].

2.2. LITERATŪROS MOKSLO UŽDAVINIAI

B. Sruoga teigia, jog norint suvokti literatūros mokslo uždavinius ir jo metodus, labai svarbu pažvelgti į praeitį, t. y. išanalizuoti, kaip praeity šio mokslo problemos buvo keliamos ir sprendžiamos, kurioj kryžkelėj dabar apsisistota, kokios problemos dar laukia sprendimo²⁴. Tačiau kritikas pripažįsta, jog stengiantis suvokti literatūros mokslo uždavinius ir metodus, mokslininkų keliai labai skiriasi. Vieniems literatūros mokslas ar literatūros istorija yra biografija, kitiems — filologija, dar kitiems — sociologija ir t. t. „Kiek galvų — tiek uždavinių ir metodų“²⁵, teigia B. Sruoga ir bando susintetinti pavienių mokslininkų laimėjimus.

Anot jo, mokslas visuomet ieško bendrų dėsnių, bendrų formų, kurios yra tvarka, chaoso organizacija. Įvairios mokslo šakos skiriasi viena nuo kitos ta medžiaga, kuria operuoja ir tais uždaviniais, kurių siekdamas mokslas medžiagą organizuoja. Žinant, kokia yra mokslo medžiaga ir kokie jo uždaviniai, ryškėja ir jo metodai. Literatūros mokslo medžiaga — literatūros faktai. Ne įvykiai, kaip tokie, ne ištisa raidžių aibė, bet tai, ką tos raidės reiškia, jų prasmė. Kiekviena raidžių kombinacija, kuri simbolina gyvą žodį, turi savo prasmės. Tačiau kalbant apie literatūros faktus tegalima įsivaizduoti žodžius, sujungtus į vieną organizmą, o žodžius į vieną organizmą jungia dvasia to, kas juos rašė, norėdamas kažką pasakyti. Taigi pavienių faktų žinojimas, anot B. Sruogos, savy dar maža prasmės teturi, todėl reikia pažinti ne vien tik tai, *kas* yra ir *kaip* yra, reikia pažinti ir *kaip daiktas tampa*, iš ko jis yra kilęs, kokie buvo jo atsiradimo akstinai, kokie veiksniai ir jam davė progos būti tokiam, koks jis yra: „analizuojant veikalus, visų pirma tenka išspręsti formalų uždavinį: kaip veikalas formaliai tapo toksai, koks jis yra. Juk poetas, be savo kūrybinės potencinės energijos daugiau nieko į šį pasaulį neatsineša“²⁶. Taigi čia išryškėja vadinamasis Sruogos “formalizmas”. Šiomis formalistinėmis idėjomis Sruoga yra artimas Formaliosios mokyklos atstovui H. Wölfflinui, kuris dėstydamas savo teoriją apie meno veikalų aiškinimą, teigia, jog:

Kas yra pratęs pasaulį apžvelgti istoriko akimis, tas pažįsta gilų palaimingumo jausmą, kai pamato daiktus <...> aiškiai išsidėsčiusius pagal kilmę ir raidą, kai tatau, kas esti, nebeatrodo. Kad yra atsitiktiniai ir kad galima tai suprasti kaip tapusį, būtinai tapusį dalyką²⁷.

Daikto tapimas, anot Sruogos, yra konkretus idėjos įvykdymas, todėl norint daiktą pažinti, visų pirma reikia susirūpinti ta idėja, kurią jis vykdo²⁸.

---

²⁴ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 148.

²⁵ Ten pat, p. 165.

²⁶ Ten pat, p. 174.

²⁷ WÖLFFLINAS, H. Meno veikalų aiškinimas. *Ties grožio vertybėmis. Sud. R.SERAPINAS*, Vilnius, p. 269.

²⁸ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 166—167.

Taigi pradedant analizuoti kurį nors meno ar literatūros kūrinį, tai yra veikalą, visų pirma susiduriama su medžiaga ir forma, nes tam tikra medžiaga, suformuota einant tam tikrais įstatymais, yra vadinama meno kūrinium. Tačiau nei forma, nei medžiaga, anot kritiko, nėra atskiriamos nuo kūrinio atsiradimo laiko. Kūrinys yra vaisius keturių kūrybinių veiksnių: kūrėjo — laiko ir medžiagos — formos²⁹. Tai ypač artima P. Merkelio interpretacijos teorijai, kurioje išskiriami lygiai tokie patys kūrybiniai veiksniai³⁰.

Kaip pagrindinius veikalo elementus B. Sruoga išskiria medžiagą — formą:

- a) *Medžiaga, kaip tokia. Analitinis medžiagos nagrinėjimas.* Medžiaga literatūros kūriniumi, Sruogos teigimu, gali būti semiam: 1) iš mitologijos, 2) iš istorijos, 3) iš moderninio gyvenimo, 4) ji gali būti transcendentinė arba semiam iš atitrauktų nuo konkrečių realybės davinų, arba apimanti tuos sąmonės faktus, kurie yra už mūsų pažinimo galėjimo sienų.
- b) *Forma, kaip tokia. Formos analitinis nagrinėjimas.* Analizuojant literatūros kūrinio formą, kritikas reikalauja skirti vidaus ir išorės formą. Išorės forma, anot jo, — tai kūrinio konstrukcija bei poetinės priemonės. Vidaus forma — tai kūrybinio paveikslo kristalizavimosi, vaizdų tarpusavio santykiavimas. Toks kūrinio formos skaidymas yra itin artimas H. Wölfflino teiginiui, jog meno kūrinys yra nevienalytis, susidedantis iš dviejų skirtingų dalių: išorinės ir vidinės. Išorinė forma, anot H. Wölfflino, dar skyla į du artimai susijusius sluoksnius. Pirmasis — materialioji pamėgdžiojamoji pusė, susidedanti iš medžiagos ir technikos, o antrasis — idėja, tema, menininko pasaulėžiūra, t. y. visa tai, kas vadinama turiniu³¹.
- c) *Medžiaga-kūrėjas. Medžiagos biografinis nagrinėjimas.* B. Sruoga teigia, jog reikia suvokti, koksai išgyvenimas glūdi kūrinio pamate ir kiek jis atsiliepė kūrinyje.
- d) *Forma-kūrėjas. Formos biografinis nagrinėjimas.* Reikia suvokti, kaip, poetui bręstant (atsižvelgiant į jį supančios aplinkos įtaką) keitėsi jo kūrinių forma ir kaip, besikeičiant formai, kūrinys augo.
- e) *Medžiaga-laikas. Medžiagos istorinis nagrinėjimas.* Reikia suvokti, kaip kuri kūrinio medžiaga istoriškai yra kilusi, kiek ji buvo parengta poeto pirmtakų, kiek ji buvo naudojama poeto gyvenamais laikais.

²⁹ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 179—180.

³⁰ SEREIKIENĖ, G. Literatūros kūryboje.

Prieiga per Internetą: http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2961&kas=straipsnis&st_id=2914 [žiūrėta 2008-01-18].

³¹ ANDRIJAUSKAS, A. Formalioji mokykla. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1995, p. 516.

- f) *Forma-laikas. Istorinis formos nagrinėjimas.* Reikia suvokti, kaip forma yra istoriškai kilusi, kiek ją sukristalizavo poeto pirmtakai, bei kaip ji kristalizavosi poeto laikais.
- g) Galiausiai seka kūrinio įvertinimas³².

Taigi skaitydamas kūrinį Sruogos siūlomu būdu skaitytojas privalo į jį žvelgti ne tik kaip į galutinį išorinės ir vidinės (turinio) formos rezultatą, bet ir kaip į tam tikros medžiagos (gemalo stadijos) bei jos kristalizavimosi (kūrėjo dvasinių patyrimų) išdavą. Tik įsigilinus į kūrėją supusią aplinką, biografijos faktus, jo laikmečio žmones ir istorines bei socialines problemas, įmanoma iš tiesų suprasti ir pajusti kūrinį, suvokti tai, ką autorius juo norėjo pasakyti ir kodėl būtent tokias kūrybines priemones šiai išraiškai įgyvendinti pasirinko.

---

³² SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 180—181.

2.3. LITERATŪROS MOKSLO METODAI

B. Sruoga teigia, jog taip susiformulavus literatūros mokslo uždavinius, nesunku nustatyti ir literatūros mokslininko metodus. Tačiau, anot jo, nustatinėjant metodus, nėra reikalo prasimanyti jų naujų, nes: „Seniai prasidėjo literatūros tyrinėjimas. Tyrinėti eita visokiais keliais, mesta užuomazga visokiems metodams. Mums tenka juos tikrai apibendrinti, atsižvelgiant į mūsų suformuluotus uždavinius“³³. Kritikas išskiria šiuos metodus:

1. filologinį,
2. estetinį,
3. biografinį-psichologinį,
4. kultūrinį-istorinį.

Šie B. Sruogos siūlomi literatūros tyrinėjimo metodai yra artimi Friedricho Schleiermacherio mokinio Augusto Boeckho išskirtiems metodiniams aspektams: istoriniam, psichologiniam, stilistiniam ir estetiniam³⁴.

Filologinis metodas — tai metodas, išaugęs nagrinėjant senovės kūrinius. Itin artimas hermeneutiniam filologiniam metodui. B. Sruoga šį metodą siūlo suvesti į tokius punktus:

a) **Teksto kritika.** Čia priklauso medžiagos rinkimas ir iš jos — teksto, tinkančio redakcijai, sudarymas. Tačiau medžiagą reikia kritiškai įvertinti, kad būtų išvengta falsifikatų (turi būti nustatomas kūrinio autentiškumas). Tam reikia išmanyti autoriaus, apie kurį kalbama, stilių, kalbą; reikia žinoti kūrinius, pasirodžiusius prieš tą autorių bei po jo; reikia tiksliai žinoti autoriaus gyvenimo aplinkybes.

Remdamasis H. Wölfflino idėja, jog meno istorija yra sielos istorija, kad norint suprasti veikalą reikia gilintis į jo kūrėją, o studijuojant laiką — suprantamas jo stilius, Sruoga teigia, kad literatūros kūrinys nuo autoriaus (nuo jo gyvenimo, pasaulėžiūros) yra neatskiriamas. Anot kritiko, poetas be rasės, laiko ir geografijos pločių nėra įmanomas, nes poetai rašė atsižvelgdami į savo laiką, savo laiko žmonėms. Kitaip jie negalėjo nė rašyti. Jau vien dėl to, kad poetas kūrėjas turi vartoti tam tikrą paveldėtą kalbą, jis nebėra laisvas. „Kalba yra rasės, laiko ir geografijos pločių sintezė. Kalba yra sielos, kuriamosios dvasios atvaizdas“³⁵, — teigia Sruoga. Anot jo, kalba literatūros kūrinuose yra visų svarbiausias daiktas ir jai literatūros istorija skiria per mažai dėmesio. Kalba yra laikotarpio išreiškimas. Tai medžiaga, kuria poetas operuoja savo kūryboje, tai forma, kuria jis savo kūrybą reiškia. Iš savo laikotarpio kalbos sienų poetas išeiti negali. Taigi negalima į poeto kūrybą žiūrėti kaip į pavienį, atitrauktą nuo bendros tautos gyvenimo reiškinių, o

³³ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 181.

³⁴ JURGUTIENĖ, A. Hermeneutinis istorizmas: psichologinis, fenomenologinis, naratologinis.

Prieiga per Internetą: <http://www.ilti.lt/e-zurnalai/SSL17/XVIIISen125-138.pdf> [žiūrėta 2008-01-18].

³⁵ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 167.

norint suprasti kūrėjo veikalus reikia žinoti, ką kuriais žodžiais jis vadino, kuriuos išgyvenimus kuria žodžių konstrukcija vaizdavo. Todėl reikia mokytis poeto kalbos, reikia žinoti, kokį kalbos lobį jis gavo iš savo pirmtakų ir ką jis pats į jį įnešė:

<...> Kad galėtume suprasti japonų piešinį, tiesa, gal japonų kalbos mokytis ir nereikia, bet reikia išmokti taip jausti ir matyti kaip japonai. Arba, kad galėtume suprasti indų architektūros esmę, reikia išmokti indų pajautimo. Nelyginant, kad galėtume suprasti svetimos kalbos literatūros veikalą, reikia tą kalbą gerai išmokti³⁶.

Antras dalykas, kurį anot kritiko, reikia išmanyti — tai veikalo autoriaus stilius. Ir šiuo atžvilgiu poetas iš savo gyvenimo laikotarpio negali išsivaduoti. Jis negali jausti ir mąstyti kitokiomis formomis, negu jis yra gavęs iš savo pirmtakų, iš savo žemės. Poeto stilius, jo kūrybos formos kyla iš jo pasaulėžiūros, iš to, kaip jis savo sieloje priima pasaulio tvarką ir chaosą, kaip jis reaguoja į tai. Taigi vidaus atžvilgiu, sąmonės formos atžvilgiu poetas negali būti nepriklausomas nuo laiko ir erdvės: „<...> jis negali atsisakyti nuo pergyvenimų reiškimo formos, kuria naudojas jo bendrai, jo gyvenamą amžį, jo gyvenamą vietą. Jis reaguoja į aplinkinio gyvenimo reiškinius, į jo laikų kūrybą, į jo laikų minties judėjimą, — ir visa tai iš esmės negali nedaryti įtakos poetui <...> Taigi vėl: *norint suprasti poeto stilius, tenka persikelti į jo laiką, į jo tėvynę*“³⁷. Toks požiūris artimas jau minėtajam H. Wölfflinui, kuris teigė, jog stilius — tai veiksnys, turintis konkrečios epochos, geografinės aplinkos, nacionalinės kultūros ir t. t. bruožų³⁸.

b) **Kūrinio atsiradimo istorija.** Anot B. Sruogos, reikia tiksliai suvokti, kaip kūrinys augo, kaip kito jo pamatinė idėja, kaip kaitaliojosi pavieniai motyvai jų architektoniškoje konjunktūroje ir kalbinėje, stilistinėje bei metrinėje konstrukcijoje. Tai padeda suprasti veikalo visumą bei pavienės jo savybės ir duoda daug medžiagos kūrėjo asmens plėtotei išaiškinti bei jo kūrinių psichologijai numatyti.

c) **Egzegezė.** Tai teksto interpretacija, siekiant jį suprasti taip, kaip suprato pats kūrėjas. Tai laikysena ne šalia teksto, bet pačiame tekste. Šiuo atveju tekstas priimamas ne kaip kritiką supančio pasaulio dalis, lyginama su kitomis dalimis, bet kaip atskiras pasaulis, į kurį kritikas ir privalo įžengti³⁹.

Estetinis metodas — tai metodas, kurio uždavinys — literatūros fakto, kaip meno kūrinio, įvertinimas. Sruoga šį metodą siūlo suvesti į tokius punktus:

³⁶ SRUOGA, B. Kaip žiūrėti meno veikalų. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 457.

³⁷ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 172—173.

³⁸ ANDRIJAUSKAS, A. Formalioji mokykla. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1995, p. 516.

³⁹ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 68.

a) *Vertybės sprendimas*. Dažnai jis be palyginimo su kitais literatūros faktais nėra galimas, be to reikalauja ypatingo vertintojo pasirengimo, estetiškos nuovokos ir erudicijos.

Kiekviena tautos gyvenimo epocha turi tam tikros savo ideologijos. Lygiai taip pat kiekvienos epochos metu vyrauja tam tikri literatūros motyvai bei formos, kurie palaipsniui keičiasi. Poetinės priemonės ir formos taip pat kinta. Epitetai, paralelistinės bei metaforinės konstrukcijos, kuriamieji simboliai turi savo istorijos kelią. Todėl šiuo atveju, anot B. Sruogos, gali pagelbėti tikrai *istorinės poetikos kelias*. Kritikas įsitikinęs, jog be jo neįmanoma kūrinio nei suprasti, nei įvertinti. Kūrinio įvertinimas — vienas svarbiausių uždavinių. Bet gal ir vienas sunkiausių, nes iš karto kyla klausimas, kur rasti matą, meno kūriniam vertinti. Tai problema, dėl kurios nuo seniausių laikų filosofai, meno ir literatūros istorikai bei kritikai nesutaria ir vargu ar susitars. Tačiau vis dėlto jau maždaug nuspręsta, jog negalima skirti faktų aiškinimo nuo jų estetinio įvertinimo. Nes faktas, nuo kurio atitrukta jo reikšmė, nebėra estetinis faktas. Ir vertybė, nuo fakto atitrukta, jau nebėra vertybė. Ir meno kūrinio forma, ir turinys, anot Sruogos, yra nedalomas vienumas⁴⁰.

Sprendžiant apie kūrinį reikia žiūrėti, ko kūrėjas panorėjo ir kaip jis tą savo norą pateisino. Reikia atsižvelgti į kūrėjo sumanymo didumą ir gilumą, ir į jo sumanymo realizavimo pajėgumą, — teigia B. Sruoga. Galiausiai jis prieina prie išvados, jog meno, literatūros kūrinio įvertinimas yra subjektyvus dalykas, atsiremiantis į pačio sprendėjo kuriamąjį pajėgumą⁴¹.

b) *Literatūros fakto kūrybinės galios lukštenimas*. Čia analizuojama, B. Sruogos žodžiais tariant: „<...> kiek stipriai poetas pateisina tai, ką jis *panorėjo*“⁴².

c) *Bendrų meno įstatymų išvedimas*. Šis dalykas yra daugiau susijęs su grynąja estetika ir literatūros mokslo filosofija. Literatūros mokslininkui jis svarbus, bet, anot Sruogos, nėra vienas pagrindinių.

d) Nustatymas būdų, kuriais santykiauja kūrinio medžiaga su forma. Šis dalykas svarbus tuo, kad leidžia patirti kūrinio visumą ir padeda jį įvertinti (kaip jau buvo minėta, Sruoga pritaria minčiai, jog ir meno kūrinio forma, ir turinys yra nedalomas vienumas).

Biografinis-psichologinis metodas — tai metodas, kuriuo nustatomas santykis tarp pavienio kūrinio ir poeto asmeninio gyvenimo. B. Sruoga šį metodą siūlo suvesti į tokius punktus:

Biografinė studija. Nagrinėdamas poeto biografiją literatūrologas turi išstudijuoti visą poeto kūrybinės individualybės paveikslą. Jis privalo išsiaiškinti, kaip poeto gyvenimo faktai

⁴⁰ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 175—177.

⁴¹ Ten pat, p. 178.

⁴² Ten pat, p. 183.

galėjo atsispindėti ir kaip atsispindėjo jo kūrinuose. Norėdamas tai padaryti, literatūros mokslininkas turi remtis psichologijos žiniomis.

a) *Šaltinių istorija*. Tai nagrinėjant reikia suvokti, kas kūrėjui buvo akstinas, kaip jis santykiauja su kūrinium. B. Sruoga pabrėžia, jog poeto kūryba nėra mechaninė. Poetas, ateidamas į pasaulį, atsineša kuriamąją galią, t. y. talentą. Jo fantaziją žadina arba išorės įvykiai, arba įsivaizdavimai. Ir šių išorinių įvykių, įtakojusių poeto kūrybą, sukontroliuoti neįmanoma, galima tikėtis spėlioti ar poeto išgyvenimus iššaukė tam tikri realūs įvykiai, ar tik jo vaizduotė. Dažnai tai net pačiam poetui būna neaišku.

b) *Psichologinė studija*. Tai pagilinta, sufilosofinta biografija.

Kultūrinis-istorinis metodas — tai metodas, kurį Sruoga siūlo suvesti į tokius punktus:

a) *Etnologinė studija*. Tai studija, bandanti išvelgti poeto būties lokalinius etnologinius bei genealoginius momentus.

b) *Filosofinė studija*. Tai svarbi kultūrinio-istorinio metodo dalis, padedanti kūrinių suprasti ir įvertinti.

c) *Stilistinė studija*. Tai stiliaus istorijos nagrinėjimas.

d) *Skonio istorija*. Literatūros istorikas privalo įsigyventi į tų laikų skonį, kuriais analizuojamas kūrinys buvo sukurtas.

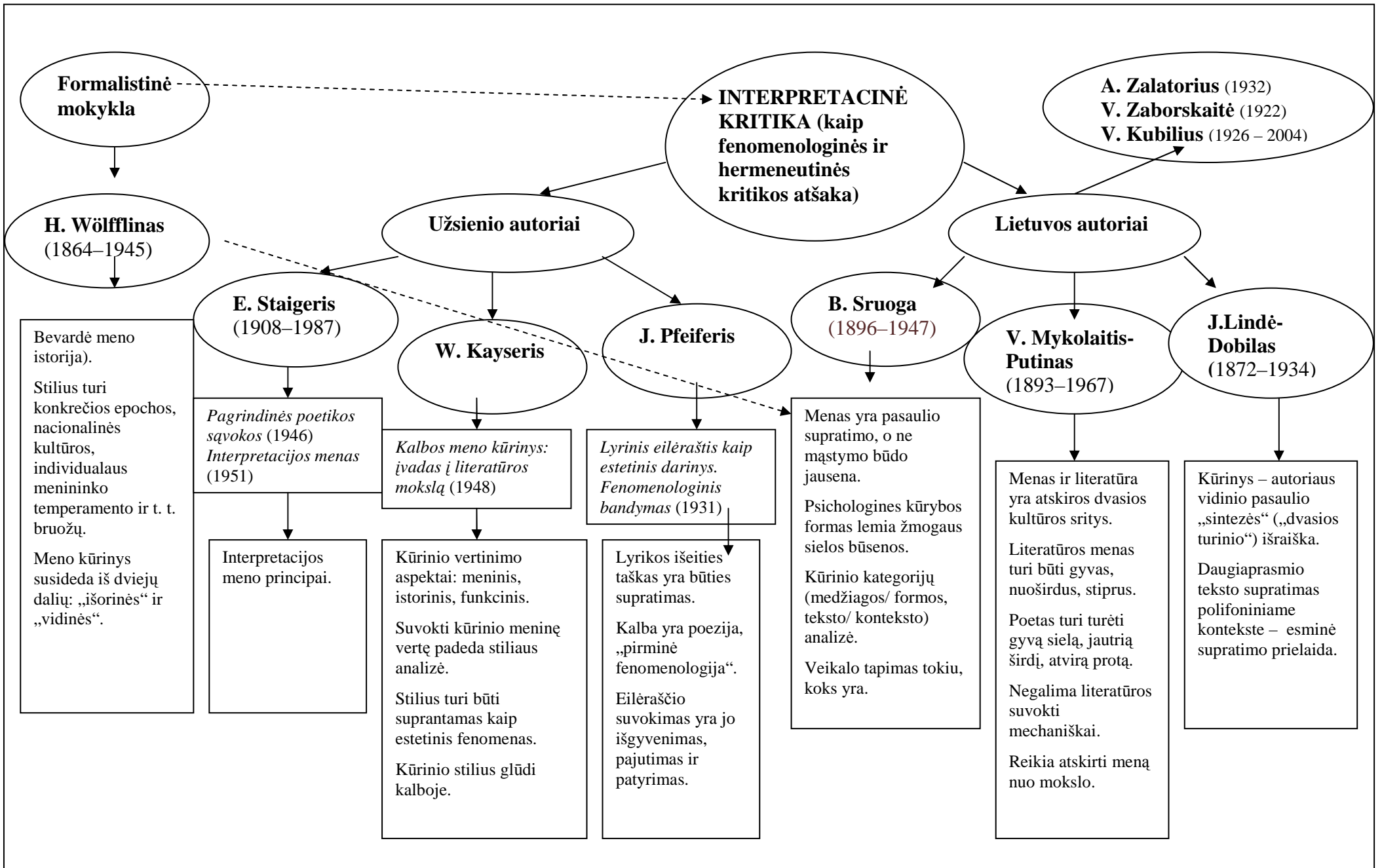
Anot B. Sruogos, šie keturi metodai yra tai, kas vadinama literatūros mokslu⁴³. Visi jie atsispindi interpretacinėje kritikoje. Tačiau kritikas pabrėžia, jog meno kūrinys galima kurti įvairiu būdu ir kad gali būti ne viena teisėta mokykla, bet įvairiausias: „<...> Yra viena Grožė, kaip ir viena Gerybė, kaip ir viena Teisybė, tik tai jos reiškimo formos nesuskaitomos. Ir visos formos turi savo teisę gyventi ir būti, ir visos formos yra lygiai brangios pasaulio kultūros darželyje“⁴⁴.

Tokia kūrybos samprata leidžia Sruogą sieti ne tik su interpretacine kritika, bet ir su iš seniau ateinančia ir šią kritiką itin veikusia J. W. Goethe's, F. Shillerio filosofija, formalistinės mokyklos meno idėjomis, ir, be abejo, interpretacinės kritikos motinine ląstele — hermeneutika.

Šias įtakas galima pavaizduoti schematiškai:

⁴³ SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 181—185.

⁴⁴ SRUOGA, B. Kaip žiūrėti meno veikalų. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001 p. 463.

Šioje schemoje matyti, jog B. Sruoga lietuvių literatūros moksle iškyla kaip interpretacinės kritikos atstovas, teigiantis, jog menas yra pasaulio supratimo, o ne mąstymo būdo jausena; jog kūrėjui itin svarbi intuicinė pajauta; jog kūryba — ne sąmoningas aktas, bet iracionalios kūrėjo dvasios pasireiškimas, o kūrėjas — tai subjektas, kuriantis nepriklausomai nuo meninių tradicijų ir pasikliaujantis savo įspūdžių raiška. Sruogai būdingas mąstymas, jog tikrieji kūrybos kriterijai yra psichologinės kūrybos formos arba kūrybinės sąmonės apraiškos — realizmas, romantizmas ir simbolizmas, o meno kūrinys turi būti atviras interpretacijoms.

Interpretacinei kritikai (taigi ir Sruogai) didelę įtaką darė formalistinė mokykla ir jos atstovas H. Wölfflinas, teigęs, jog meno raidos istorija – tai meninių stilių raidos istorija (bevardė meno istorija), o stilius — tai turiningas veiksnys, turintis konkrečios epochos, nacionalinės kultūros, individualaus menininko temperamento ir t. t. bruožų. Kiekvienas menininkas, anot Wölfflino skirtingai regi pasaulį ir būtent šio regėjimo plastinis įprasminimas sudaro meno kūrinio esmę. Meno kūrinį Wölfflinas įsivaizdavo susidedantį iš dviejų dalių: „išorinės“ (materialioji pamėgdžiojamoji pusė) ir „vidinės“ (idėja, tema, menininko pasaulėžiūra). Šis teoretikas darė didelę įtaką Sruogai. Sruogos mąstymas, jog skirtingas psichologines kūrybos formas lemia atitinkamos žmogaus sielos būsenos yra artimas Wölfflinui. Sruogai, taip pat kaip ir Wölfflinui, svarbi kūrinio kategorijų (medžiagos/ formos, teksto/ konteksto) analizė, vidiniai ryšiai, bei poreikis išsiaiškinti, kaip veikalas formaliai tapo toksai, koks yra.

Interpretacinės kritikos įtakoje iškyla ir tokios asmenybės kaip E. Staigeris, W. Kayseris, J. Pfeiferis. E. Staigeris iškelia pagrindinius interpretacijos meno principus: skaitymo pirminė emfatinė reakcija; gebėjimas savo estetinį malonumą objektyvizuoti; tekstinės analizės susiejimas su bendriausia prasme, filosofine problematika; kūrinio prasmės tikslinimas istoriniuose kontekstuose; rūpinimasis interpretavimo komunikabilumu.

W. Kayseris apibrėžia tris kūrinio vertinimo aspektus: meninį, istorinį ir funkcinį. Anot jo, suvokti kūrinio meninę vertę padeda stiliaus analizė, tačiau stilius turi būti suprantamas kaip estetinis fenomenas. Kūrinio stilius glūdi kalboje.

J. Pfeiferis teigia, jog kalbant apie lyriką, išeities taškas yra būties supratimas, o kalba yra poezija, „pirminė fenomenologija“. Anot jo, eilėraščio suvokimas nėra tik jo minties suvokimas, o ir išgyvenimas, pajutimas, patyrimas. Estetinė eilėraščio sandara yra dvisluoksnė: išorinė ir vidinė.

Lietuvių literatūroje interpretacinės lyrikos atstovas yra ne tik Sruoga, bet ir V. Mykolaitis-Putinas, teigiantis jog menas ir literatūra yra atskiros dvasios kultūros sritys. Kad literatūros menas turi būti gyvas, nuoširdus, stiprus. Kūryba — nuolat atsinaujinanti, kintanti, autorius — individualus, nemėgdžijantis. Poetas turi turėti gyvą sielą, jautrią širdį, atvirą protą pajauti gyvenimui, suprasti žmogui. V. Mykolaitis-Putinas kaip ir Sruoga teigia, jog negalima literatūros suvokti mechaniškai.

Kitas interpretacinės kritikos atstovas — J. Lindė-Dobilas mano, jog kritinė veikla yra kūrybinių, intelektualinių, analitinių tyrinėtojo galių sklaida komparatyvistikos akiračiuose. Kūrinys — autoriaus vidinio pasaulio „sintezės“ („dvasios turinio“) išraiška, kurią atskleidžia meno tyrinėtojas, įsijausdamas į kūrėjo dvasinio pasaulio struktūras. Daugiaprasmio teksto supratimas polifoniniame kontekste, anot jo, — esminė supratimo, kaip interpretacijos, prielaida.

Taigi Sruoga literatūros moksle išskyla kaip interpretacinės kritikos atstovas, perėmęs ir savaip interpretavęs pagrindines jos idėjas, tačiau itin svarbią vietą jo metodo formavimesi užima formalistinė mokykla ir jos atstovas — H. Wölfflinas.

3. MENO SAMPRATA B. SRUOGOS KRITIKOJE

B. Sruoga modernųjį meną apibūdino kaip platų kultūrinį-estetinį-literatūrinį reiškinį, susijusį su pagrindinėmis romantizmo bei realizmo tradicijomis, apimančią impresionizmą, simbolizmą, neoromantizmą ir ekspresionizmą. Kritikas tikraisiais naujosios kūrybos kriterijais laikė ne literatūros kryptis, žanrus ar poetikos kanonus, bet psichologines kūrybos formas arba kūrybinės sąmonės apraiškas — realizmą, romantizmą ir simbolizmą. Visos trys formos, anot Sruogos, yra būtinos kūrybos procesui: realizmo ir romantizmo, kaip dvasinių meno formų, sintezė, pagrįsta liaudies psichologijos ir kūrybos ypatybėmis, suponuoja modernų mąstymo, kūrybos bei jos interpretavimo būdą — simbolizmą⁴⁵.

3.1. BENDRA KŪRYBOS IR KŪRĖJO SAMPRATA

Pradedant kalbėti apie sruogiškąjį kūrybos supratimą visų pirma reikėtų pažymėti, jog pagrindinis kritiko terminas yra ne „kūryba“, o „tvėryba“. Taigi B. Sruoga — tveriančioji asmenybė. Tad kokio gi, anot kritiko, turi būti toji tvėryba?

Dailiąją tvėrybą B. Sruoga skirsto į sąmoningą ir nesąmoningą. Tai itin artima S. Kymantaitės-Čiurlionienės estetikoje išskirtiems sąmoningo ir nesąmoningo kūrėjo tipams (pagal F. V. Schillerio naiviojo ir sentimentalios poetų tipologiją)⁴⁶. Anot Sruogos, sąmoninga tvėryba būna tada, kai rašytojui gimsta kūrinio idėja ir jis, tos idėjos vedamas, tveria. Taigi tokios kūrybos esmė — idėja. Kaip teigia kritikas: „Perskaitęs veikalą, vargu bežinosi, kas jame buvo, bet liks tikrai viena jo idėja“⁴⁷. Nesąmoninga tvėryba, anot Sruogos, yra tada, kai rašytojui, berašant veikalą, gimsta vaizdas ir jausmas, kuriuos jis išlieja popieriaus lape visai neišmanydamas, kas bus toliau. Tokia rašytojo jausena visiškai nuo jo paties nepriklauso, nes veikia tik jo vaizduotė ir įkvėpimas. Kritikas teigia, jog šiuo atveju: „Kuo labiau rašytojas bus talentingas, tuo geresnis išeis veikalas“⁴⁸. B. Sruoga nesmerkia ir neatmeta pirmojo rašymo būdo, atvirkščiai, jis netgi teigia, jog:

<...> Skaitai sąmoningos tvėrybos veikalą — jau nuo pirmojo puslapio pradedi jausti, kur ir prie ko vedama, ko norima. Iš karto pradeda jaudinti toji idėja, nesutinki su jaja, pradedi bart rašytoją ir niekinti veikalą ir t. t.

Bet jeigu kantrybės ištenka, toliau skaitai ir mažų pamažu pradedi apsibrasti ir su veikalu, ir su idėja. Galop, perskaitęs kokį dailės veikalą, jeigu pilnai su jo idėja nesutiksi, tai žymiai jai pradėsi prijausti⁴⁹.

⁴⁵ SEREIKIENĖ, G. Moderniojo meno samprata Balio Sruogos literatūros kritikoje. *Literatūra* E-1, 2003.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ SRUOGA, B. Maironis. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 45—46.

⁴⁸ Ten pat, p. 46.

⁴⁹ Ten pat, p. 45—46.

Tačiau akivaizdu, kad kritikui artimesnė nesąmoninga, iš širdies einanti kūryba. Todėl, anot jo, norint tverti, reikia gyventi pilnu gyvenimu, reikia, kad dvasioje būtų anarchija ir chaosas, nes tik per chaosą reiškiasi kūrėjo vidinis pasaulis⁵⁰. O juk kūryba — tai sielos ugnies atsivėrimas. Kadangi siela amžina, ugnis irgi amžina, taigi įkvėpimas taip pat amžinas (tai tam tikras dvasios stovis, o ne dangaus paukštė, aplankanti dainių kartkartėmis) ir tvėryba — amžina ir neišsemiamą. Iš to išplaukia B. Sruogos kūrybos sampratos Trejybė: „Amžina Gyvata. Amžina Ugnis. Amžina Tvėryba“⁵¹. Anot jo, tveriamą yra iš gyvenimo, bet jokių būdų nefotografuojama. Kūryboje turi būti gyvenimas, bet ne kasdieninė rutina, o — tveriantis gyvenimas.

Nors kūrybą B. Sruoga skirsto į sąmoningą ir nesąmoningą, ir, kaip jau buvo minėta, pirmojo būdo lyg ir nesmerkia, sakydamas, jog pagrindinė tokio rašymo būdo funkcija — atskleisti tam tikrą idėją, tačiau kalbėdamas apie patį kūrybos procesą, jis labai aiškiai išsako savo nuomonę apie racionalaus proto dalyvavimą šiame procese:

Kūrimo eiga — nesąmoninga, joje kūrėjo budrioji Sąmonė nedalyvauja. Ir kaip gyvenimas rodo – tik tųjų dainių veikalai esti tobuli, kurie tarsi pasigėri dainuojamuoju daiktu, patys pasigėria ir kitus savo sielos muzika nugirdo⁵²;

Visa, ką išaudžia dailininko siela, negali būt matuojama nė jokia logika, nė jokių kitų, tik grynai dailės kriterijų⁵³.

Toks B. Sruogos nusiteikimas racionalumo atžvilgiu aiškiai rodo jo, kaip interpretacinės mokyklos, skelbiančios intuityvaus pažinimo, jausmo, o ne proto pirmenybę, atstovo poziciją. Jo mąstymas yra artimas intuityvistinei H. Bergsono meno filosofijai, teigiančiai, jog meninės kūrybos eigoje pirmiausia reiškiasi iracionali kūrėjo dvasia. Tačiau, anot Bergsono, kūrėjo dvasios sukurtas menas nepriklauso nei nuo epochos, nei nuo gimimo vietos. Menininkas kurdamas ignoruoja visas visuomenėje nusistojusias vertybines nuostatas, epochai būdingus stilistinius bruožus, laikmečio požymius⁵⁴. Tai jau gana stipriai kerta su Sruogos meno samprata, nes, anot jo, kūrėjas be rasės, laiko ir geografijos pločių nėra įmanomas, nes menininkas kuria atsižvelgdamas į savo laiką, savo laiko žmonėms. Tačiau Sruoga teigia, jog nors kūrėjas nuo savo laikmečio ir aplinkos yra neatsiejamas, negalima iš jo kūrybos reikalauti tam tikrų politinių ar moralinių pasisakymų: „<...> jau laikas į dailininką žiūrėti kaip į dailininką ir nebereikalauti, kad jis būtų džon-politiku ar „skystojo elemento“ piliečiu!..“⁵⁵.

⁵⁰ SRUOGA, B. Sūkuriuose. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 100.

⁵¹ SRUOGA, B. Skeveldros. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 94.

⁵² SRUOGA, B. Margalio „Ašarėlės“. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 200.

⁵³ SRUOGA, B. Skeveldros. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001 p. 97.

⁵⁴ ANDRIJAUSKAS, A. Formalioji mokykla. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1995, p. 524—525.

⁵⁵ SRUOGA, B. Skeveldros. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001 p. 97.

B. Sruogos kritikoje kūrybos procesas, jo rezultatai taip pat susieti su dvasiniu ir kūrybiniu žmogaus atsinaujinimu, sakraliniu aktu, siekimu per simbolį sujungti pirmapradybę, realybę su visuotinumu, dvasia. Modernus menas suvoktas kaip kuriančios žmogaus dvasios fenomenologija, intuicijos ir išreiškimo vienovė⁵⁶:

Per visus pasaulio amžius ir pas visas žemės tautas menas siekė tik vieno uždavinio: gyvendinti veiksmą! Meno buvimas tik veikmės buvimu tepateisinamas! Mene sukaupta potencinė kuriamoji energija, kuri teurgijos dalininke stojasi ve[i]ksme!

Visos pasaulio meno pakraipos ir srovės, vengiančios šios savybės, bankrutavo, bankrutuoja ir bankrutuos!⁵⁷.

Nors įkvėpimas, anot Sruogos, yra vienas svarbiausių kūrybos faktorių, kuriamos energijos judėjimas, iškilęs tam tikrų dvasios paraginių dėka, tačiau akiai juo pasitikėti negalima:

<...> negana inkvėpimo valandą parašyti eiles, reikia jas tobulinti ir derinti, kol jos atitiks tobulybės reikalavimus. Ir šis tobulinimo darbas dažnai yra sunkesnis už pačią kūrybą⁵⁸.

Tai jau formalioji kritiko pusė. Nes mechaninis veikalo tvarkymas ir tobulinimas ne itin siejasi su įkvėpimo pagauto menininko veikla. Apskritai B. Sruogai labai rūpi formalioji kūrybos pusė, t. y. kaip veikalas tapo toksai, koks yra. Kita vertus, net ryškus formalistas H. Wölfflinas, kurio mąstymu B. Sruoga itin žavėjosi, teigia, jog:

Tatai neturi reikšti, jog čia kalbama apie mechanišką procesą, kurs kiekvienose aplinkybėse vyktų; beje, reikia, jog dvasia padvelktų, kad kas taptų. Lig tik į formavimo laipsnius imame žiūrėti kaip į regėjimo laipsnius, bematant paaiškėja jų dvasinė reikšmė⁵⁹.

Taigi akivaizdu, jog sruogiškoji kūrybos kaip pasaulio supratimo, o ne mąstymo būdo jausena iškyla interpretacinės kritikos kontekste. Iš intuityvistinės Bergsono meno filosofijos ateina suvokimas, jog kūryba — ne sąmoningas aktas, bet iracionalios kūrėjo dvasios pasireiškimas, o kūrėjas — tai subjektas, kuriantis nepriklausomai nuo nusistovėjusių meninių tradicijų ir pasikliaujantis vien tik savo išpūdžių raiška. Tačiau laikmetis, be abejo, daro didelę įtaką šių išpūdžių formavimuisi, nes kūrėjas, Sruogos nuomone, nuo savo laikmečio ir aplinkos yra neatsiejamas.

⁵⁶ SEREIKIENĖ, G. Moderniojo meno samprata Balio Sruogos literatūros kritikoje. *Literatūra* E-1, 2003.

⁵⁷ SRUOGA, B. Puota maro metu. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 194.

⁵⁸ SRUOGA, B. Vainikai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 288.

⁵⁹ WÖLFFLINAS, H. Meno veikalų aiškinimas. *SERAPINAS, R. Ties grožio vertybėmis*, Vilnius, p. 271.

3.2. POEZIJOS IR POETO SAMPRATA

Iš lyrikos B. Sruoga reikalauja įkvėpimo, posakių galios, jausmo grynumo, minties lakumo, formos ir turinio sintezės. Bet svarbiausias dalykas iš kurio gimsta poezija — tai dvasios laisvė. Taigi poezija, anot Sruogos, gali būti tobula tik tada, kai ji nėra varžoma.

Apskritai pati poezija yra visur: ir laimėje, ir nelaimėje, ir skausmuose, ir džiaugsmuose. O poeto užduotis ją atrasti ir apreikšti:

<...> o apreiškimas jos tai ir bus tikroji dailė. Tikroji dailė, grožė, poezija, kaipo transcendentinė dvasia, kaipo neapčiuopiamas objektas, negali būti nei tobulinama, nei progresuojama, nei gražinama, nes ji yra tobula, ji pati yra grožė <...>⁶⁰.

Taigi, anot kritiko, poezija, kai ji nėra varžoma, kai ji apreiškiama iš dvasios, pati savaime yra tobulas menas, nes jos prigimtis — transcendentinė. To, kas ir taip, savo prigimtimi, yra idealu, tobulinti neįmanoma, todėl B. Sruoga tobulintis liepia patiems poetams, nes, anot jo, „<...> tiktai poetos būna menki, netobulesni ir tobulesni“⁶¹. O norint būti geru poetu, anot kritiko, reikia būti dailininku, nes dailininkas niekada nepasitenkins tuo, ką vienu akimirksniu yra parašęs. Jis savo kūrinį taisys, šlifuos, stiprins, kol kūriniumi liks patenkintas. Šiuo atveju Sruoga pats prieštarauja savo minčiai, jog poezija yra tobula pati savaime. Galbūt į tobulą poeziją jis žvelgia kaip į aukštesnę duotybę, tam tikrą idėją, kurią retas poetas sugeba atskleisti. Tam, anot Sruogos, reikia didelio talento, galingo įkvėpimo ir ilgos praktikos⁶².

Geras poetas, B. Sruogos manymu, turi giliai jausti, giliai išgyventi ir tuos išgyvenimus tiksliai vaizduoti. Be viso to, jo teigimu, poezija yra neįmanoma, nes: „Jeigu rašytojas nemoka giliai pergyventi, bet moka tiktai vaizduoti, tai jis yra ne kūrėjas, bet fotografas, ir kūrinys tėra tiktai kinematografas. Jeigu jis nemoka vaizduoti, bet moka giliai pergyventi, jis nėra dar toks kūrėjas, nes visi jo pergyvenimai pasilieka jame, netapę objektingu faktu“⁶³. Ir įkvėpimo savo kūrybai lyrikas turi ieškoti ne knygoje, bet gyvenime.

B. Sruoga akcentuoja individualų vidinį kūrybos proceso pajautimą, bet taip pat jis labai aiškiai suvokia, jog nors poetas kuria dėl savęs, bet jo sieloje išgyventa poezija virsta faktu. O tapti visiems privalomu faktu, anot Sruogos, yra poezijos esmė. Tačiau poezijai, pretenduojančiai virsti faktu, kritikas kelia itin aukštus reikalavimus:

Lyrikoj poetas, taip sakant, savo jausmus suobjektyvina, dainoj dainuotos godos jau jos nebėra godos, jos jau lieka visiems privalomas faktas. Kūrybos procese poeto jausmai susikaupia, nelyginant ryškaus žibinto

⁶⁰ SRUOGA, B. Gyvenimo skeveldrose. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 13.

⁶¹ Ten pat.

⁶² SRUOGA, B. Godos mergautinės. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 260.

⁶³ SRUOGA, B. [Butkų Juzės „Verkiančios rožės“]. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 269.

spinduliai įdubusiame veidrody persilaužia ir nauja galia grįžta atgal. Ir vargas tiems dainiams, kurių kūryba panaši į spindulius, persilaužiančius kampuotam veidrody, — jie tuomet pasiskirsto paviršiu — nei jie šviečia, nei jie šildo. Lyrika, jeigu ji nėra gyvenamoji, jeigu ji nėra pergyvenimų „patyrimu“ pagrįsta, jeigu poet[as] dainuoja tuomet, kada nori ar reikia, o ne tikrai tuomet, kada jis nedainuoti fiziniai negali, — tai tokiam poetui sunku pretenduoti, kad jo jausmai būtų visiems privalomas faktas⁶⁴.

Tačiau poezija negali būti mechaninė, ji privalo būti išgyventa — tai ypatinga dvasios būseną (artima B. Croces lyrinės intuicijos koncepcijai). B. Sruogai kūrybos tikslas — vidinis žmogaus pasaulis, todėl menininkas jam, kaip ir Crocei, — neistorinis subjektas, kuriantis visiškai nepriklausomai nuo bet kokių jo laisvę kaustančių meninių tradicijų, negalintis apsiriboti paviršutiniškų gyvenimo formų kūrimu ir siekti kokių nors materialių tikslų⁶⁵.

Todėl B. Sruogos kritikoje itin ryškus modernumo, kaip abejonės klasicistinėmis ir racionalistinėmis tradicijomis, individualios meninės savimonės laisvėjimo, raiškos aspektas, atsiskleidžiantis ir tautinės dvasios supratime. Sruoga atmetė siaurai suprastą patriotinį romantišią „tautos dvasios“ vaizdavimą. Anot jo, autorius, kai individualybė turi išplėtoti tam tikras, visai tautai bendras nacionalines ypatybes ir vertybes:

Ir jeigu ieškoti tautinės dvasios meno kūrinuose, tai tik analizuojant, kaip tą ar kitą reiškinį lietuvis, kaipo psichologinis tipas, jaučia, tai yra kaip jį priima ir kaip į jį reaguoja, ir kiek to priėmimo bei reagavimo sistema išlaikyta veikale⁶⁶.

Tekstą kritikas suvokia kaip „tautos dvasios“ bei autoriaus individualaus vidinio pasaulio sintezės išraišką, kur svarbiausia — individuali kūrėjo „tautos dvasios“ interpretacija. „Maironio romantišią poeziją, išsaugojusią ryšį su klasicistiniu harmoningojo grožio pajautimu, su švietėjiško meno pilietiniu aktyvumu bei sentimentalistiniu išpažintiniu vaizdavimu, B. Sruoga laikė sąmoninga proto kūryba, kurią, jo nuomone, nulėmęs visuomeninis kūrėjo angažuotumas. Tuo tarpu pomaironinės kartos kūrybai, ypač poezijai, B. Sruoga buvo linkęs taikyti modernistinę antimimetinę kūrybos nuostatą, teigdamas, kad tikroji egzistencija yra „aš“ ir „kūrėjo valios principas“. Tačiau tuo pat metu jis akcentavo ir moderniajai poezijai privalomą, iš romantizmo estetikos atėjusią kūrybos genezės nesąmoningumo idėją, lemiančią kūrėjo saviraišką bei kūrybos autonomiją“⁶⁷.

⁶⁴ SRUOGA, B. Godos mergautinės. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 256—257.

⁶⁵ SEREIKIENĖ, G. Balio Sruogos lyrika simbolizmo kontekste. *Lituanistica*, 2002, Nr. 4(52), p. 56.

⁶⁶ SRUOGA, B. Keli žodžiai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 352.

⁶⁷ SEREIKIENĖ, G. Moderniojo meno samprata Balio Sruogos literatūros kritikoje. *Literatūra E-1*, 2003.

3.3. KRITIKO SAMPRATA

Pagrindinis dalykas, kurio B. Sruoga reikalauja iš kritiko, tai, kad jis pats būtų kūrėjas. Be šios sąlygos, anot jo, spręsti apie veikalus neįmanoma. Jei kritikas neturi kuriamosios pajėgos ir intuicijos, Sruogos žodžiais tariant, „<...> geriau tuomet eiti baslių tašyti, negu kritikas rašyti!“⁶⁸.

Taip pat kritikas turi būti itin išsilavinęs, aukšto intelekto, plačių pažiūrų žmogus. Jis privalo gerai išmanyti literatūrą, filosofiją, tautos ir pasaulio istoriją. Anot B. Sruogos, visai negalima spręsti ir vertinti meno paveikslo, nežinant meno ir tautos kultūros istorijos. Nes negalima spręsti apie meno kūrinį „išėjus“ jį iš jo erdvės ir laiko. Taigi: „<...> ko kritikas reikalauja iš autorių, jis privalo to dvigubai tiek turėti“⁶⁹.

Trečias dalykas, kurį, B. Sruogos nuomone, kritikas privalęs turėti savo sąmonėje — tai nebylus akstinas, jog autorius, kurdamas savo kūrinį, ėjo tais pačiais psichologiniais keliais. T. y. autoriaus ir kritiko metodai (kalbant apie jausmus ir samprotavimus) turi būti tie patys⁷⁰.

Straipsnyje „Kaip žiūrėti meno veikalų“, kalbėdamas apie meno veikalų supratimą ir vertinimą, B. Sruoga remiasi H. Wölfflino meno filosofijos koncepcija. Čia jis teigia, jog visų pirma reikia išmokti žiūrėti į meno veikalą, t. y. jį suprasti. O norint išmokti žiūrėti — reikia išmokti pavieniuose reiškiniuose matyti visumą:

<...> Pavienius bruožus — šviesą, spalvas, linijas — mato kiekvienas, bet paveikslo esmė ne pavienėse dalyse, bet visumoje. Reikia įstebėti ne vien tik tai šviesa, bet ir jos ritmas visumoje; ne vien tik tai žmones, medžius, debesis, dangų, daiktus, bet visumos formą, kurią visos šitos daiktybės sudaro, ir kaip ji rėmuose glūdi. Negana įstebėti pavienes spalvas, bet reikia apčiuopti jų visumą, sistemą, kuria tos spalvos derinama, viena kitai priešpastatoma, viena į kitą pereina, sistemą, kuria visas paveikslas remias. Ir negana įstebėti ritmo vienumą šviesoje, spalvoje, linijose, — reikia visa tai sujungti į visumą⁷¹.

Tačiau svarbu ne tik paties kūrinio, bet ir jo aplinkos visuma. Sprendėjas, siekdamas perprasti veikalą, turi įsigilinti į jo kultūrinį kontekstą, t.y. „įstatyti“ jį į istorinę eilę: apspręsti jo istorinį laipsnį, nustatyti jo sukūrimo metodą, palyginti jį su kitais to meto kūriniais. Anot B. Sruogos, tik lyginimo būdu galima suvokti, kaip atskira individualybė pasikelia virš laiko ir tampa pranašas ateičiai. Tačiau norint suprasti veikalus, neužtenka vien jų eilę žinoti, reikia atsižvelgti ir į visuomenės, ir į valstybės, ir į ūkio istoriją. O dar svarbiau, kad būtų vykdomas ne tik mechaninis kūrinio supratimo ir vertinimo procesas, bet ir dvasinis:

⁶⁸ SRUOGA, B. Keli žodžiai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 353.

⁶⁹ SRUOGA, B. Keletas minčių Jurgio Savickio „Šventadienio sonetus“ paskaičius. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 454.

⁷⁰ SRUOGA, B. Vydūnas. Jūrų varpai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 246—247.

⁷¹ SRUOGA, B. Kaip žiūrėti meno veikalų. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 456.

turi ir dvasia kaitaliojis, jei norima gausių vaisių skinti. Ir iš tikrųjų: juo naujomis akimis į daiktus žvelgiama, juo naujas turinys juose randama. Kiekvienoj naujoji žiūrėjimo formoj kristalizuojas naujas pasaulio turinys...⁷².

Meno kūrinio vertinimas, anot B. Sruogos, reikalauja nuolatinio dvasinio atsinaujinimo. Į kūrinį reikia žvelgti vis nauju kampu, kadangi meno veikalas turi būti atviras įvairioms interpretacijoms.

Poezija, B. Sruogos manymu — tai dvasios laisvės, įkvėpimo, posakių galios, jausmo grynumo, minties lakumo, formos ir turinio sintezė. Ji negali būti mechaninė, turi būti išgyventa, nes tai — ypatinga dvasios būseną (artima intuityvistinei filosofijai, lyrinės intuicijos koncepcijai). B. Sruogos poetas — neistorinis subjektas, kuriantis nepriklausomai nuo bet kokių jo laisvę varžančių meninių tradicijų, negalintis apsiriboti paviršutiniškų gyvenimo formų kūrimu ir mene siekiantis gilią dvasinę išraišką.

---

⁷² SRUOGA, B. Kaip žiūrėti meno veikalų. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 462.

3.4. DRAMATURGIJOS SAMPRATA

B. Sruogai yra itin aktualus dramaturgijos ir literatūros gretinimo klausimas. Kritikas lyg ir neprieštarauja faktui, teigiančiam, jog dramaturgija yra literatūros dalis, tačiau jam labai svarbu, jog būtų neužmirštas pagrindinis dramos kaip teatro kūrinio vaidmuo:

Iš šalies žiūrint atrodo, kad literatūros istorikai pasirodė esą kiek per daug grobuoniškai nusiteikę. Jie įsigeidė pasisavinti tai, į ką jie tik dalį teisių teturi, kas iš esmės jiems visai nepriklauso. Kas iš to, kad dramos veikalai yra parašyti tokiais pat raidėmis ir ant tokio pat popierio, kaip visos kitos knygos. Dramos veikalai tarnauja visai kitam dievui negu visos kitos literatūros formos⁷³.

Tačiau kartais B. Sruoga šiuo klausimu yra itin drastiškas: „Iš pagrindų reikia reviduoti pažiūrą į dramaturgiją kaip literatūros sritį ir pradėti žiūrėti į dramatinį veikalą ne kaip į literatūros kūrinį, bet kaip į scenos pastatymo galimybę“⁷⁴. Čia iškyla idealiu draminiu kūkiniu Sruogos laikoma Sem Benellio poema — „Apsiautalas“.

Straipsnyje „*Apsiautalo* poezija“ kaip pagrindinę Sruoga iškelia poetinės dramos idėją. Iš čia kyla Sruogos poetinio teatro reforma, pakeitusi visą lietuviško teatro sampratą. Kritikas žavisi Sem Benellio poema poema dėl jos meniškumo, poetiškumo. Sruoga itin piktinosi, jog į teatrą atėjusios natūralizmo idėjos pavertė sceną antiteatrinium šlamšto sandėliu, aktorius — šiokiadieniais reporteriais, scenos meną — gyvenimo retušuota fotografija, o vaidybinę kūrybą — praeities patyrimo atrajojimu: „Buitinis vaizdelis su visomis šiukšlėmis, su skalbiniais ir šiaudų kūliais, su pelenais ir pakulomis, su dryžu švarku ir sulopytom kelnėm — natūralistiniam teatrui mieliausia vaidybinė medžiaga“⁷⁵. Anot Sruogos, Sem Benelli savo poema „gražina scenai jos gyvybės šaltinį — gražina poeziją!“⁷⁶.

B. Sruogos teigimu, yra daug dalykų, įrodančių, jog dramatis kūrinys labai skiriasi nuo kito žanro literatūros. Pavyzdžiui tai, jog atspausdintas dramos veikalas dar nėra baigtas, kaip kad romanas, apsakymas ar kt. Todėl jo uždavinys — ne betarpiškai emocijas kelti, bet duoti pagrindą spektakliui — „teatrinio meno kūrybiniam žygiui organizuoti“⁷⁷. Taigi, anot kritiko, dramatis veikalas nėra baigtas be aktorių meno, be scenovaizdžio, be spalvų, be garsų, be muzikos ir kitų teatrinų elementų.

Dramatis veikalas turi būti kinetiškas, nuolat atgyjantis ir mirštantis, nuolat keičiantis savo formas ir emocinį turinį. Visose dramatinėse formose visų svarbiausia yra siužetas ir veiksmas. Be vykstančio, augančio, besikartojančio, stiprėjančio ir lūžtančio veiksmo negali būti dramatinio

⁷³ SRUOGA, B. Apie dramaturgijos pradžiodalas. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 409—410.

⁷⁴ SRUOGA, B. Dramaturgija, teatras ir mūsų dramaturgai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 138.

⁷⁵ SRUOGA, B. „Apsiautalo“ poezija. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 399.

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ SRUOGA, B. Apie dramaturgijos pradžiodalas. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 412.

veikalo. Veiksma sudaro įvairūs konfliktai, tikslo siekimas, kliūčių nugalėjimo procesas, todėl dramoje labai svarbi personažų charakterių raiška. Draminiame kūrinyje charakteris pasireiškia tada, kai vyksta valios įtempimas, kai reikia kam nors pasiryžti, ką nors nuspręsti ar nugalėti tam tikras kliūtis. Norint tai pasiekti, reikia, kad personažai susidurtų konflikte. Sruogos teigimu: „be konfliktų, be kovos nėra tragedijos, nėra apskritai draminio veikalo, nes nėra veiksmo“⁷⁸, nes fabula yra draminio kūrinio pagrindas, o už jos jau eina charakteriai (artima Aristoteliui).

Draminiame veikale labai svarbi kompozicija, todėl dramaturgas privalo turėti aiškų ir konkretų būsimą veikalo planą. Jis turi žinoti, kada koks personažas turės pasirodyti scenoje, kada ir koks konfliktas turės prasidėti ir pasibaigti. Dramaturgas, anot B. Sruogos, privalo numatyti, kaip turės personažai atrodyti, ką turės duoti veikalui teatro papildomieji elementai.

Draminio, kaip ir bet kurio literatūrinio, veikalo pagrindinė medžiaga yra žodis, o kadangi dramaturgas teturi tik tiesioginę kalbą ir apibrėžtą žodžių kiekį, tai tuo nedaugeliu žodžių jis turi daug pasakyti. Jis turi pasakyti personažo mintis, ir išgyvenimus, turi nurodyti gyvenamosios vietos ir laiko bruožus. Personažo kalboje turi pasireikšti jo charakteris, o dialogai privalo pagimdyti konfliktą. Todėl kiekvieno personažo kalba turi būti labai kondensuota, turininga, emociinga ir veiksminga. Be to, Sruoga primena, jog dramaturgas itin turi atsižvelgti ir į akustinę personažo kalbos dalį⁷⁹. Taip pat, B. Sruogos manymu, dramaturgas kurdamas pjese, formuodamas personažus, turi išgyventi kiekvieno savo veikėjo vidinį pasaulį. Tačiau:

Ne dramaturgo darbas pamokslininkauti, — jo darbas drauge su savo personažais kentėti ir džiaugtis, ir kovoti drauge su jais, pilnu įsitikinimu palaikant kiekvieną iš kovojančių⁸⁰.

Kalbėdamas apie dramaturgiją kaip tyrimų objektą B. Sruoga siūlo dramaturgijos studijas iš literatūros istorijos perkelti į teatro istoriją ir į dramaturgiją žvelgti kaip į teatrinės kūrybos esminę dalį: „Dramaturgijos saitai su teatru anaipol ne menkesni už saitus su literatūra. Tad kokių būdu galima nagrinėti dramaturgijos reikalai aplenkiant teatrą?“⁸¹.

Sruoga labai gilinosi į teatrą, siekė kardinalios jo reformos. Jo poetinio teatro reformatoriška idėja pakeitė visą lietuviško teatro sampratą ir tapo nauja paradigma.

Taigi B. Sruogos mąstymas yra itin ryškus modernumo, kaip abejonės klasicistinėmis ir racionalistinėmis tradicijomis, individualios meninės savimonės laisvėjimo, raiškos aspektas, reikalaujantis nusistovėjusių kūrybos formų atmetimo ir radikalios meno reformos.

⁷⁸ SRUOGA, B. Apie dramaturgijos pradžiodalas. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 417.

⁷⁹ Ten pat, p. 419—420.

⁸⁰ SRUOGA, B. Dramos velnias ir gegutė. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 152.

⁸¹ SRUOGA, B. Apie dramaturgijos pradžiodalas. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 421—422.

4. JURGIO SAVICKIO KŪRYBOS MODERNUMAS

Lietuvių modernistinėje prozoje Jurgis Savickis buvo pirmasis, atsisakęs buitiškumo ir aprašinėjimų, ėmęs derinti įvairias laiko ir erdvės plotmes, realybę ir fantastiką, tyrinėjęs žmogaus sąmonėje susikryžiuojančius prieštarojančius jausmus ir impulsus. Itin taikliai Savickį apibūdina R. Karmalavičius: „Jaunasis autorius aprėpė ir esmingiausias laikotarpio žmogaus mąstysenos charakteristikas, ir profesionaliai bendravo su joms adekvačia modernųjų stilistinės raiškos atitikmenų visuma“⁸².

Šio kūrėjo išleistos novelių knygos — *Šventadienio sonetai* (1922) ir *Ties aukštu sostu* (1928) — susilaukė itin daug vertinimų ir nuomonių ne tik jų pasirodymo laikmetyje, bet ir šiomis dienomis.

4.1. J. SAVICKIO KŪRYBOS VERTINIMAS

Pirmoji Savickio knyga daugeliui jo amžininkų literatų atrodė neįprastai naujoviška ir nesuprantama. A. Jakštas kūrėjo novelių knygoje nerado nei grožio, nei gilesnės minties bei idėjos ir laikė ją perdėm nevykusia ir dekadentiška: „Kam yra tekę sirgti šiltine, tas, be abejo žino, kaip galvoje viskas sukasi, reginiai mainosi, plaukia vienas po kito, jokios logikos bei idėjų asociacijos dėsniais nesurišti. Panašaus išpūdzio daro ir autoriaus pseudo „Sonetai“⁸³.

V. Mykolaitis-Putinas apibūdino Savickį kaip poetą, kūrinių veiksmo daleles klojantį kaip mozaikoje, kur viskas perleidžiama per autoriaus sielą, veiksmo ir intrigos nėra, o įdomiausias dalykas — autoriaus santykiavimas su savo kūrinių medžiaga. Tačiau kritikas pripažino, jog jau pirmąją knygą Savickis įeina į raštiją kaip įdomus rašytojas: „Šventadienio sonetų“ siužetai savaime nėra labai įdomūs nei nauji. Mūsų dienų gyvenimas, pamuštas erotika, miesto skurdu ir mizerija. Be to, dar vienas kitas sodžiaus bruožas. Veiksmo ir intrigos nėra. Psichologijos daugiau, bet ji tik pačioje užuomazgoj. <...> Tačiau literatinės „Šventadienio sonetų“ vertės ne čia reikia ieškoti. Įdomu juose tas santykiavimas, kuris pasireiškia tarp autoriaus asmenybės ir jo kūrinių medžiagos“⁸⁴.

Šventadienio sonetai vis dėlto susilaukė ir entuziastingų šalininkų. Vienas jų — B. Sruoga. Žavėdamasis Savickio novelių naujoviškumu, jo metaforinių konstrukcijų artimumu simboliams, stiliaus kondensuotumu, sugebėjimu per paviršutinius daiktus parodyti už jų slypintį didelį turinį, Sruoga skelbė: „Jurgis Savickis didis dailininkas, stiprus talentas. Savickis — poeta tapytojas savo

⁸² KARMALAVIČIUS, R. Traumuotos psichikos grožis: ankstyvoji Jurgio Savickio (1890-1952) novelistika.

KARMALAVIČIUS, R. *Naujovėms gimstant: lietuvių literatūra XIX-XX amžių sandūroje*, Kaunas, 2000, p. 52—53.

⁸³ JAKŠTAS, A. J. Savickis. *Šventadienio sonetai. Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 188.

⁸⁴ MYKOLAITIS-PUTINAS, V. J. Savickis. *Šventadienio sonetai. Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 191.

literatūros veikaluose”⁸⁵. Kritikas *Šventadienio sonetus* vertino kaip naujo lietuviškosios prozos raidos etapo pradžia, turinčią didelės reikšmės jos tolesnei raidai: “Savickis — moka rašyti. Tiesa, jis didesniu kūrinio pasirodo vis tikrai pirmą kartą mūsų literatūroje: jis pats pasakys. Bet tikrai aišku, kad visą galią, kuri jame glūdi, jis tiksliai suvartos”⁸⁶.

Kazys Binkis taip pat labai džiaugėsi Savickio „Šventadienio sonetais“: „<...> pagaliau susilaukėm rašytojo, kurio raštus galės žmonės skaityti be patriotiško ir kitokio pasišventimo, be kurio lig šiol, kas žino, ar buvo paskaityta bent viena originali lietuviška knyga“⁸⁷.

Antrąją J. Savickio novelių knygą kritika sutiko palankiau už pirmąją (nors dar buvo ir prieštarų atsiliepimų). V. Mykolaitis-Putinas teigė, kad antroji rašytojo knyga yra realistiškesnė už pirmąją, kad joje ryškūs nacionaliniai bruožai ir didelis autoriaus inteligentiškumas: “Jurgio Savickio kūryba inteligentiška, vientisa ir stilinga. Stebėti pasauliui ir gyvenimui autorius pasikėlė nuo žemės “ties aukštu sostu”⁸⁸. K. Korsakas pripažino stiprų Savickio individualumą bei talentą ir didelį jo kūrybos naujumą, savitumą: “<...> Savickis iš karto atėjo su aiškiu savo veidu, su nusistojusiomis mintimis, forma. Jam neteko taikinti to nusidėvėjusio posakio: “pradedantis rašytojas”. Jis kirto iš sykio ir paliko aiškia žymę. <...> Savickis pabandė versti mūsų prozoj naują lapą ir pamėginti naujų bandymų kelią”⁸⁹. B. Sruoga, ir anksčiau labai vertinęs rašytojo noveles, konstatavo, jog Savickio talentas subrendo ir suspindo nauja šviesa. Jis pažymėjo, kad rašytojo kūryba artima dramaturgijai, kadangi jis neduoda ištisinio, tolydaus pasakojimo, psichologinių komentarų. Kūrėjas tikrai fiksuoja atskirus momentus, atskiras situacijas, kurias skaitytojas savo sąmonėje turi papildyti, tai yra kurti drauge su autoriumi⁹⁰. Itin palankiai Savickio kūrybą vertino A. Nyka-Niliūnas: “<...> Savickis buvo pirmasis mūsų prozininkas, mėginęs sulaužyti <...> apgaulingą “istorinę iliuziją” ir atsistoti ant savo epochos platformos”⁹¹.

Šių dienų literatūros kritikai vienbalsiai sutinka, jog Savickis — meno reformatorius, palikęs žymų pėdsaką modernėjančioje lietuvių literatūroje. Tačiau vis dar yra nesutariama, kokiai meno srovei ši kūrėją galima priskirti ir ar iš vis tai įmanoma padaryti. Lyg ir priimtina teigti, jog estetinio novatoriškumo prasme J. Savickis yra artimas avangardistinei bei ekspresionistinei pasaulėvokai. Tačiau Giedriaus Viliūno teigimu, literatūros moksle įsigalėjusi tendencija šį rašytoją priskirti būtent šioms srovėms yra gana apytikrė, nes Savickis nebuvo artimas avangardistų sambūriams,

⁸⁵ SRUOGA, B. Keletas minčių Jurgio Savickio „Šventadienio sonetus“ paskaičius. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 453.

⁸⁶ SRUOGA, B. Dainius — burtininkas. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 467.

⁸⁷ BINKIS, K. *Raštai*, t. 2, Vilnius, p. 339.

⁸⁸ MYKOLAITIS-PUTINAS, V. J. Savickis. Ties aukštu sostu. *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 220.

⁸⁹ KORSAKAS, K. Jurgio Savickio žodis. *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 224.

⁹⁰ SRUOGA, B. Savickio kūrybos bruožas (ispūdžių fragmentas). *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 213—214.

⁹¹ NYKA-NILIŪNAS, A. Raudoni batukai, arba Jurgis Savickis. *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 294.

nedalyvavo jokiose literatūrinėse polemikose, neišpažino jokios revoliucingos meninės programos, nekūrė patetiškų žūties ir atgimimo vaizdinių. Taigi estetiškas Savickio novatoriškumas, šio kritiko nuomone, atitinka nebent tolimas ekspresionistinio meno premisas⁹².

Šiai G. Viliūno nuomonei yra artimas Agnės Jurčiukonytės tvirtinimas, jog Savickis į lietuvių literatūrą atėjo kaip originalus kūrėjas ir priskirti jį kokiai nors srovei, grupei, ideologijai ar stiliui yra sudėtinga, nes Savickis „nepamatuojamas lietuviškais masteliais, vargiai palyginamas su savo meto literatūros figūromis“⁹³. Tačiau, anot lietuvių literatūros kritikos klasiko Vytauto Galinio, vis dėlto Savickio novelistiką greta keturvėjininkų bandymų galima laikyti bene rimčiausia ekspresionizmo apraiška lietuvių literatūroje⁹⁴. Tokios pačios nuomonės laikosi ir J. Žėkaitė: „Rašytojas pagrįstai laikomas ekspresionistu: tyrinėjo gyvenimą iš tolo, fiksavo stambiais, anot kritikos, grafiškais brūkšniais, jaudindamasis dėl grožio, meilės bei kitų amžinųjų vertybių likimo sumaterialėjusiam pasaulyje. Nuolatos ironizavo, net pabrėžtinai, su iššūkiu, ne gūždamasis prieš blogį, jo išsigandęs, o įveikęs jį dvasios giedra. Ekspresionizmo ir impresionizmo derinys, sąlygojamas temos, iš dalies chronologijos, — tai ir yra tikrasis J. Savickis“⁹⁵.

Dalios Striogaitės nuomone, su avangardizmu yra susiję pirmieji Jurgio Savickio novelių rinkiniai, tačiau Savickis atstovauja ne tiek avangardiniam stichiškumui, kiek avangardistiniam kitoniškumui, buvimui nuošalėje⁹⁶.

Taigi polemika Savickio kūrybos tema gyva dar nuo šio kūrėjo amžininkų laikų. Tikriausiai vis dėlto dėl kūrybos naujumo, kitoniškumo, ekspresijos Savickį drąsiai galima vadinti ekspresionistu ar avangardistu, savo meno reforma itin suintrigavusiu to meto literatūrinio gyvenimo stebėtojus ir aiškintojus.

---

⁹² VILIŪNAS, G. Jurgio Savickio estetikos ištakos. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 7.

⁹³ JURČIUKONYTĖ, A. Kultūriniai kodai Jurgio Savickio novelėse. *Darbai ir dienos*, nr. 22, Kaunas, p. 161.

⁹⁴ GALINIS, V. „Keturių vėjų“ sąjūdis. *GALINIS, V. Naujos kryptys lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1974, p. 245.

⁹⁵ ŽĖKAITĖ, J. Prieš tradiciją. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 7.

⁹⁶ STRIOGAITĖ, D. *Avangardizmo sūkuryje*, Vilnius, 1998, p. 26.

4.2. NOVATORIŠKIEJI J. SAVICKIO KŪRYBOS BRUOŽAI

Striogaitė teigia, jog Savickio modernumas maskuojamas išoriniu „konservatyvumu“. Anot kritikės, tai kūrėjas, mokėjęs įsiterpti į gyvenimą be jokio išankstinio nusiteikimo, atpalaiduoti gyvastį, stebėti kaip ji veikia ir laikytis visai neutraliai. Tai buvo nauja kaip ir jo novelių vakarietiškos prabangos bei etiketo fonas.

Didžiausia Savickio kūrybos naujovė yra ta, kad kūrėjas savo kūryboje išryškina tai, kas yra nesąmoninga, iracionalu, proto ir valios nekontroliuojama. Tikrasis Savickio novelių turinys – tai povandeninės psichikos srovės; pasąmonės dirglumas; prasiveržiantis vidinis nerimas; nepaaiškinamos nuotaikos ir regėjimai; staigūs ir nepaaiškinami spindimai; žiaurumas; asmenybės susiskaldymas; charakterio ir elgesio neatitikimas (kaukės motyvas); minčių ir veiksmų prieštaravimas; iš pasąmonės ateinančios nuojautos, sieloj glūdintis ir netikėtai pasireiškiantis tamsusis AŠ. Daug gilesnis asmenybės suvokimas (ne tik sveiku protu kaip kad buvo ligi tol), — Striogaitės supratimu, yra vienas svarbiausių Savickio originalumo požymių⁹⁷.

4.2.1. Nauja prozos technika

J. Savickio prozos technika yra kitokia nei tos, kurios vyravo lietuvių tarpukario literatūroje. Anot D. Saukos, kad ir kuriai literatūros orientacijai tekdavo pirmenybė — gyvenimo negerovių, visuomeninių institucijų kritikai ar buitinio aprašinėjimo inercijai, — bet kuriuo atveju objektyvus išoriškai stebimo pasaulio vaizdavimas išlaikė nepajudinamai stiprias pozicijas. Individualūs rašytojo patyrimai dar neprikaustė vaizduotės dėmesio, kaip atsitiko didžiosiose Vakarų Europos literatūrose.

J. Savickis buvo užsibrėžęs netraktuoti gyvenimo tikrovės rimtai. Jis siekė: „Fiksuoti charakteringus ir šviežius, literatūroje nesudėvėtus tikroviškojo kolorito elementus: vaizdines detales, kalbos nuotrupas. Atvirai, su entuziastingu polėkiu arba su humoru, pasišaipant pasimaivant reikšti susižavėjimą (ir beveik niekad — priešingus jausmus!) pavasariu, didmiesčio įžymybėmis, sodžiaus gamta“⁹⁸.

Toks Savickio kalbėjimas nebesileidžia būti traktuojamas kaip objektyvus epinis kalbėjimo būdas, novelių pasaulio vaizdas tampa fragmentinis, tarsi surinktas iš nuotrupų ir gabalėlių, iš sapnų ir slėpiningų pasąmonės gelmių, dekoruotas kultūriniais įvaizdžiais ir mitologemomis:

Žemę užpluko svetimi žmonės.

Gyventi buvo neramu.

Prasidėjo karas...

⁹⁷ STRIOGAITĖ, D. *Avangardizmo kūryboje*, Vilnius, 1998, p. 89.

⁹⁸ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 92.

Kumetis-proletaras ėjo tamsiu varymu smulkiam lietui į nugarą ir kitur plakant.

Jis dėkojo Dievui, kad jis yra jį išvedęs “iš Egipto žemės”, nelygu jo siela blaškytų su Toska, jai nuo Romos aukštų sienų puolant ir dar vis tebepuolant nuo Europos kartoninių scenų⁹⁹.

Savickio novelių vaizdas dažnai dvelkia dirbtinumu, primena spektaklį. Anot L. Mačianskaitės, Savickio prozoje aktualizuojamas teatrinis kodas, rašytojo kuriamas pasaulis nurodo ne tiek į gyvenamąjį pasaulį, kiek į teatrinę realybę. Savickis akivaizdžiai šaiposi iš visuomenės įpročio matyti pagražintą gyvenimo paveikslą, interpretuodamas peizažą kaip gamtos teatro scenovaizdį¹⁰⁰:

Dar buvo toli iki vakaro, norėjo baigti darbą. Nesisekė. Metęs viską, ėjo pajūrėmis pasivaikščioti.

— Tai žmona džiaugsis! Tik dar ne metas!

Reinhardto padaras — velniukai šposininkai ir linksmumo žadintojai šokinėjo pakrantėse, mušdami sudžiūvusiais stirnų blaudikauliais į būbnus. Skroblių viršūnėse klykė fleitos, jūros savo nenumalšinamu užesiu pritarė. Tarytum teatro orkestre būtų tampomos skardos bangos butaforiniam efektui padaryti¹⁰¹.

Savickio kuriamas novelių tekstas yra itin subjektyvus, sudarantis išpūdį, jog egzistuoja jis ne dėl kažko, bet tiesiog pats dėl savęs. Jog kūrėjas rašo ne todėl, kad jam būtų itin svarbu išreikšti tam tikras idėjas, o tiesiog dėl to, kad jis mėgaujasi pačiu rašymo kaip grožio sklaidos procesu, kaip galimybe išreikšti save.

J. Savickis stebino savo amžininkus, tebesilaikančius nuomonės, jog meno kūrinys tik atkuria tikrovę, nes jis vadovavosi ekspresionizmo principu, kad reikia “ne kopijuoti tikrovę, o kurti subjektyvią jos viziją arba modelį, savotišką jos koncentratą, siekiant poetiškai apibendrinti vidines reiškinių esmes”¹⁰².

Savickis atsisakė aprašinėti daiktus ir žmones taip, kaip yra tikrovėje, vengė įprastinių buities ir etnografijos detalių. Mažiau nei kiti to meto lietuvių rašytojai jis rūpinosi socialiniu vaizduojamųjų reiškinių sąlygotumu. Savickis tiesiog kūrė vaizdą, reikalaujantį tam tikros reakcijos (nesvarbu teigiamos ar nelabai), o jo sukurtas „<...> tikrovės modelis buvo labai subjektyvus, įnoringas, nuspalvintas jo paties individualybės; vietomis tas modelis paremtas grotesko principu, kitur bent jau pagilinti šešėliai, labiau pabrėžtos linijos, paryškinti gausūs disonansai ir vidiniai kontrastai“¹⁰³.

⁹⁹ SAVICKIS, J. Komediantai. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 22.

¹⁰⁰ MAČIANSKAITĖ, L. Savickio prozos teatrinis kodas. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 25.

¹⁰¹ SAVICKIS, J. Užburto jachtos. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 36.

¹⁰² GALINIS, V. „Keturių vėjų“ sąjūdis. *GALINIS, V. Naujos kryptys lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1974, p. 240.

¹⁰³ Ten pat, p. 241.

Taigi Savickis demonstruoja naują prozos techniką, atmesdamas nusistovėjusius rašymo šablonus (objektyvų būtinių aprašinėjimą, etnografines detales, epinį kalbėjimo būdą) ir kurdamas kitokį novelių pasaulį: fragmentišką, groteskišką, teatrišką, ne kopijuojantį tikrovę, o ją kuriantį.

4.2.2. Temos novatoriškumas

Nuo tradicinės lietuvių prozos skiriasi Savickio novelės tematika. Ji nutolsta nuo įprastinio kaimiško to meto lietuvių literatūros pasaulėvaizdžio ir nuo realistinės bei romantinės literatūros tradicijų. Naujojoje lietuvių literatūroje Savickio dėka atsiranda miesto, aristokratiškos kultūros temos. Novelėse vaizduojami kitų šalių miestai, uostai, kurortai. Šio kūrėjo novelių pasaulyje „<...> laivai prikrauti gėrybių, plaukia iš tolimų šalių. Pakeleivingi vėjai pučia bures, o burių virvės nesutraukiamos, kaip geležinės“¹⁰⁴. Visiškai pakitęs nelietuviškas novelių peizažas:

Apačioje gilių fiordų mėlynas vanduo, protarpiais plieno atspalvio, kaip geldutėje susemtas, suspraustas tarp aukštų plikų kalnų. Pakraštyje linguoja mažutė, iš aukšto žiūrint, tokia miniatiūriška, baltutė anglų prabangos jachta, atvežusi keleivius ir išbėrusi juos į pakraštį¹⁰⁵.

Kaimiškąją erdvę keičia novatoriška miesto erdvė:

Sutema

Traukinys įdardėjo į senąjį Vilnių.

Vilnius, tas senas gudruolis, kiek kartų jį turėjo jame suklysti, su jo painiomis ir siauromis gatvelėmis.

Senovės husarų pulkai su karinga jų žingine, mušamomis litauromis, patriūbočiais ir kitokiais monais. Vynuogių ir kitokių lipikų dekoruotos sienos. Kuklūs *rendez-vous*. Atsidūksėjimai. Mėnuliui bešviečiant ir nuobodžiaujant, užsikorus ant Katedros stogo, it katėms pieną paliejus. Tokia balzguna būdavo jo šviesa¹⁰⁶.

“Jurgis Savickis miestškąją savivoka, dvasia ir vaizdinių pasauliu, jausena ir estetika, laikysena ir sąvokomis yra miesto žmogus” — teigia J. Sprindytė¹⁰⁷. Iki Savickio miestas lietuvių literatūroje buvo nuodėmių simbolis, visų blogybių įsikūnijimas – Sodoma ir Gomora. Šį požiūrį puikiai iliustruoja vieno iš Savickio herojų (seno žmogaus, atstovaujančio senąjį suvokimą) ištarti žodžiai: “— Ar dar neišmokai rūkyti po miestus? Dabokis blogos draugijos!”¹⁰⁸. Tačiau apskritai Savickio novelėse miestas visai kitoks: čia novelių veikėjai semiasi vertingos, nors kartais ir skaudžios gyvenimiškos patirties, čia važiuoja mokyti, čia patiria naujų sielą virpinančių įspūdžių:

¹⁰⁴ SAVICKIS, J. Tėvas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 70.

¹⁰⁵ SAVICKIS, J. Motina. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 261.

¹⁰⁶ SAVICKIS, J. Susitikimas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 104.

¹⁰⁷ SPRINDYTĖ, J. Jurgis Savickis: miestiškojo mentaliteto raiška. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 63.

¹⁰⁸ SAVICKIS, J. Tėvas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 72.

Paryžius.

Kelerius metus nebuves Paryžiuje, Eimutis, mažas *rentier* ir ūkininkas, pats užsidega noru jaunėti, gyventi ir kalnus nuversti. Kaip turbūt ir kiekvienas iš provincijos į Paryžių patekęs žmogus¹⁰⁹.

Be abejo, modernusis Savickis fiksuoja ir tamsųjį miesto veidą: recidyvistus, nakčia eisiančius vogti, “paneles”, dieną parduodančias duoną ir vyną, naktį — skęstančias tarp knaipių dūmų (“Užburtos jachtos”); Jadvygą, bijančią miesto bokštų ir žmonių (“Kaukės”). Visa tai realybė, kurios Savickis nesistengia užmaskuoti, retušuoti ar kaip nors pagražinti. Tai tikrasis miesto veidas, besikeičiantis kaip ir žmogus. “Savickis atskleidžia miestą kaip visavertį, nebrėždamas ryškios skirties tarp to, kas skaistu ir nuodėminga, sąmoninga ir gaivališka, šventa ir profaniška”¹¹⁰.

Savickis neatsisako ir lietuviško sodžiaus temos, tačiau kalbantysis šiuo atveju dažniausiai jau yra jam svetimas:

Mano tėvas ūkininkas.

Man grįžtant iš mokslų, tėvas visuomet sutikdavo mane priplaukoje ir, pakišęs man po nosim savo apžėlusią ranką, pasisveikinus klausdavo:

— Kaip tau sekasi mokslas?¹¹¹

Regima dviejų kartų sandūra, kur senasis tėvas atstovauja kaimiškajai erdvei, o sūnus — miestietiškam gyvenimo būdui. Tačiau ir senojo kaimo erdvė (aplinka, veikėjai ir jų veiksmai) Savickio novelėse jau yra pakitusi, ją jau palietusi urbanistinė kultūra: „Aristokratiškos laikysenos Savickis „sermėgos ir balanos“ poetiką keičia dvarelis, klebonijos vaizdais su seklyčia, fortepijonu, gėlėmis, arbatėlėmis, pašnekesiais ir bendražmogiškėmis aistromis <...>“¹¹².

Žvelgiant į tokį urbanizmo proveržį šio kūrėjo novelėse, natūraliai kyla klausimas, kaip iš nuo seno klestėjusios agrarinės Lietuvos menininkų sampratos Savickiui pavyko išsivaduoti ir savo kūrybą įkvėpt visai kitokiu miestietišku alsavimu? Miesto kultūra į Savickio kūrybą ateina iš jo asmeninių savybių ir turtingos biografijos. Savickis kalbėjo keliomis užsienio kalbomis, bendravo su visuomenės grietinėle, daug keliavo ir dirbo užsienio miestuose. Taigi miestas buvo ta aplinka, kuri nuolat jį supo ir darė didelę įtaką, suformuodama visai kitokį nei to meto Lietuvos kūrėjų — miestietišką mentalitetą, kuris lėmė itin ryškią miesto temos raišką šio menininko kūryboje. Tuo jis novatoriškas.

¹⁰⁹ SAVICKIS, J. Velnio šėinė Katarinka. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 146—147.

¹¹⁰ SPRINDYTĖ, J. Jurgis Savickis: miestieškojo mentaliteto raiška. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 65.

¹¹¹ SAVICKIS, J. Tėvas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 70.

¹¹² SPRINDYTĖ, J. Jurgis Savickis: miestieškojo mentaliteto raiška. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 65.

4.2.3. Naujas novelių žmogaus paveikslas

J. Savickis kitaip, negu ligtolinėje lietuvių realistinėje prozoje buvo įprasta, kūrė žmonių paveikslus. Kaip socialinė asmenybė Savickio žmogus — silpnavalis, be aukštesnių idealų, lengvai pasiduodantis pagundoms, be aukštų dvasinių tikslų, romantiškos kančios ir neišsipildžiusių lūkesčių. Kaip teigia Ramutis Karmalavičius: „Šatrijos Raganos debiutinės prozos išpažinčiai („Aš noriu gėlių, kurios niekadų nenuždiūsta, žvaigždžių, kurios niekadų neužgęsta“) J. Savickis išstato veikėjus be lyrinių emocijų, romantinių tikslų ar visuomeniškai angažuotų siekimų“¹¹³. Atvirkščiai, Savickio novelių žmogus — keistų užmojų, neįspėjamo elgesio, kompleksuotas, net kažkiek patologiškas:

Ūkininkas Dalba, atsikėlęs anksti šventadienio rytą ir gražiai nusiskutęs, rengėsi eiti bažnyčion.

Jis jautėsi pajaunėjęs ir buvo apimtas kažin kokio noro reformuoti visą savo gyvenimą ir pakeisti visą pirmąsčią tvarką ūkyje.

<...>

Energijos buvo daug, jis nežinojo, kur ją dėti.

— Imsiu ir užtversiu kelią. Tegul pamėgina! — nurimo ūkininkas.

Kaip bankininkas <...> atrenka visai netikusius vekselius sunaikinti, taip ir Dalba rado vieną naikinti tinkamą. Tai buvo šuva. Pasenęs, energijos nustojęs, gaivalinėjąs po trobas.

— Imsiu ir nužudysiu!¹¹⁴

Toks žmogaus traktavimas būdingas avangardistinei mąstysenai. Avangardistai žmogų suvokė ne kaip visuomenės narį ar individą, o kaip žmogų apskritai — vieną iš daugelio. Striogaitė teigia, jog avangardistinėje „<...> žmogaus problematikoje rūpi esmė: šiuolaikinis žmogus prieštaringas, suskilęs, susidvejinęs, jo elgsena paradoksali. Įsižiūrima į žmogaus situaciją: jis vartotojiškos civilizacijos gniuždomas, vienišas“¹¹⁵.

Savickio novelių veikėjai priklauso įvairiems visuomenės sluoksniams ir įvairioms tautoms: girtuokliai, elgetos, gatvės mergšės, vagys, žydai, salonų damos, dvarų ponai, gudrūs kaimiečiai:

Juodomis gatvėmis — senės, parduodančios apelsinus ir gėles. Iš rūsų iškišą galvas recidyvistai, šiaušiai ir šaltkalviai, nakčia eisantieji įsilaužti ir vogti. „Panelės“, dieną parduodančios duoną ir vyną, naktį — nebepažinsi — su žaliomis bliuzkomis, pilkomis liūdnomis akimis ir juodais nutemptais antakiais, skęstančios tarp knapių dūmų¹¹⁶.

Iki Savickio (išskyrus Šatrijos Raganos *Sename dvare*) nebūta dar tokių rimtų pastangų apgyvendinti prozą skirtingais visuomenės sluoksniais su savo kalbėjimo būdu. Šalia kaimiečių —

¹¹³ KARMALAVIČIUS, R. Traumuotos psichikos grožis: ankstyvoji Jurgio Savickio (1890-1952) novelistika. *KARMALAVIČIUS, R. Naujovėms gimstant: lietuvių literatūra XIX-XX amžių sandūroje*, Kaunas, 2000, p. 53.

¹¹⁴ SAVICKIS, J. Ad astra. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 78.

¹¹⁵ STRIOGAITĖ, D. *Avangardizmo sukuryje*, Vilnius, 1998, p. 86.

¹¹⁶ SAVICKIS, J. Užburto jachtos. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 38.

lenkuojantys dvarininkai ir kunigai, prekijai bei aukštuomenės damos. Jie visi, Savickio supratimu, turi prigimtine teisę į lietuvių kalbą: „Taip atsiranda pamatas savitiems stilistikos klodams, jų interferencijai“¹¹⁷.

Šatrijos Ragana, A. Vaičiulaitis, o su jais ir Savickis buvo vieni pirmųjų, įvedusių į lietuvių literatūrą kitų tautų žmones. Šie žmonės yra skirtingi amžiumi ir patirtimi, bet dažnai labai panašūs dvasine struktūra, galvojimo ir jautimo būdu. Savickio personažų ypatingą margumą D. Sauka aiškina kaip Savickio domėjimąsi tuo, kas žmogaus elgesyje padiktuota jo prigimties, o ne jo aplinkos suformuotų nuostatų ir normų¹¹⁸.

Savickio novelių pasaulyje žmonių sielos nuodėmingos, tamsios, regis, jų žmogiškoji egzistencija — beprasmiška. Tačiau šių žmonių pasaulis, nors ir netobulas, tačiau nėra tragiškas. Tiesiog šis beprasmybė bei destrukcija konstatuojama kaip natūrali šiuolaikinio žmogaus gyvenimo, panašaus į teatrą (cirka, marionetes) realizacija. „Galvoju, kad gyvenimas kaip klounų cirkas. Greit praeinantis“¹¹⁹, — teigia vienas Savickio veikėjų. Gyvenimo-cirko motyvą taip pat itin vaizdžiai iliustruoja vienas novelės “Kova” epizodų:

Vaikas džiūsna ėjo miesto ištuštėjusiomis gatvėmis; jo batai buvo dideli, vos pavelkami: tapu tapu! Milinė, irgi nuo svetimų pečių užmesta ant jo įdubusios krūtinaitės, buvo sunki, vos pavelkama.

It iš cirko išleistas į gatvę pajacas¹²⁰.

Savickio novelių žmonės jaučiasi lyg scenoje artistai, kuriems duotas tam tikras vaidmuo ir jie turi suvaidinti tam tikrą nuotykį, kuriame susipynę įvairios aistros, instinktai, netikėti iš sąmonės gelmių kylantys psichiniai impulsai:

Senų liepų alėja ėjo “artistė”.

<...>

Ponia buvo beprašlamanti šalia jo šilkais, tik staiga paklausė:

— Pasakyk man tamsta, kame čia galima pirkti maudymosi kostiumas?

<...>

Pasaulio dirigentui sustačius roles kitaip vaidinti, Smilga kitą kartą būtų ramiai atsakęs: “Prašau tamstos eiti palei fabriką, trečiam name už fabriko ir bus krautuvėlė” <...>. Šiandien gražiajai poniai kelią jam pastojus, jis pats ėmėsi ją lydėti¹²¹;

Jauna, juostuotu plonos drobės sijonu, atrodė daugiau statistė kokiame teatre, nes jos gelsvų plaukų guba, nors ir nesušukuotu, bet gulinčių taip, kaip kita statistė ilgas valandas dėstytų savo rolei, nei jos lėšios rankos, nuo sunkių darbų išdžiūvusios, neatitiko tai rolei, kurią gyvenimas paskyrė jai vaidinti — vištų lesintoja¹²²;

¹¹⁷ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 131.

¹¹⁸ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 99.

¹¹⁹ SAVICKIS, J. Tėvas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 70.

¹²⁰ SAVICKIS, J. Kova. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 94.

¹²¹ SAVICKIS, J. Užburto jachtos. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 36—37.

Tuose nuotykiuose, V. Galinio teigimu, Savickis ieško visuotinės prasmės, o savo veikėjuose — žmogui būdingų amžinų pradų. „Rašytojas tartum seka iš novelės į novelę savo sukonstruoto pagrindinio tipo įvairias padėtis ir būsenas iš anksto duotomis aplinkybėmis. Jo novelių veikėjų negalima pavadinti vientisais charakteriais, nes rašytojas sąmoningai nesirūpina vaizdo pilnumu, o tik atskirų momentų tiesa“¹²³.

Toks personažų kaip rolių, už virvelių tampomų marionečių, pateikimas atvirai eskaluoja jau minėtąjį Savickio novelių teatriškumą, gyvenimo kaip teatro koncepciją (Savickio novelių teatriškumu itin žavėjosi Sruoga).

Gyvenimo-teatro idėja ryški daugelyje pasaulio menininkų kūrinų, o modernizmas ją itin sureikšmino kaip gyvenimo vaidinimo koncepciją. Prancūzų dramaturgas, teatro ir kino aktorius, režisierius, teatro kritikas ir teoretikas Antoninas Artaud norėjo, kad teatras žiūrovams būtų vaizduojamas kaip griauanti maro jėga, kuri sukelia fizinį, dvasinį ir moralinį perversmą žmonių sąmonėje. Artaud žiaurumo teatras turėjo atskleisti tai, kas lieka už žmogaus sąmonės ribų ir yra išgyvenama sąmoniniais pojūčiais. Norint tai pasiekti, teatras, anot Artaud, turi būti kaip realybė, veikianti žiūrovus kančia ir žiaurumu tarsi gyvenime, o jo poveikio stiprumas turi nenusileisti gyvenime patiriamų pojūčių stiprumui. Artaud siekis — vaizduojant demoniškąją žmogaus pusę, kaip maru sukrėsti žiūrovą ir sukelti fizinį, dvasinį ir moralinį perversmą jo sąmonėje¹²⁴.

Nebejausdami to, kuris tampo už virvelių jų gyvenimą, jausmus ir mintis, valios, įvykus kažkam nelauktam ir netikėtam, Savickio herojai jaučiasi sutrikę, pradėję save, neranda ramybės, nebemoka gyventi toliau:

Atsikėlus, nuduodant, kad viskas po senovei, Smilga ėmėsi pagaikščio, bet kur — nenurimo. Tarytum gyslose buvo nebe paprastas dievobaimingas, mužikiškas kraujas, tik nuodėminga siera, neraminančiu skystimu aortomis beplaukianti¹²⁵.

J. Savickis nesistengia nuosekliai atskleisti realius žmonių santykius, parodyti jų dvasinę raidą veikiant kokioms nors išorinėms aplinkybėms, motyvuoti kiekvieną jų posūkį, todėl ano meto kritikams atrodė, kad Savickis arba apskritai neigia psichologiją, arba neturi psichologinės nuovokos. Tačiau šio kūrėjo sukonstruotas veikėjo tipas reikalauja visai kitų psichologinės analizės būdų. Savickio psichologiškumas ateina iš impresionizmo, kur svarbią vietą užima nuotaika, intymus pasakojimas, stilizuota frazė, epizodiškas kalbėjimo būdas. Kūrėją domina atskiros psichologinės žmogaus būsenos, momentai, išgyvenimų nuotrupos, vidiniai, kartais net sąmonės nekontroliuojami judesiai bei impulsai, kuriuos įsijausdamas į savo veikėjus, Savickis fiksuoja:

¹²² SAVICKIS, J. Kaukės. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 44.

¹²³ GALINIS, V. „Keturių vėjų“ sąjūdis. *GALINIS, V. Naujos kryptys lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1974, p. 243.

¹²⁴ ARTAUD, A. Teatras ir maras. *ARTAUD, A. Teatras ir jo antrininkas*, Vilnius, 1999, p. 13—28.

¹²⁵ SAVICKIS, J. Užburto jachtos. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 37.

Tylu. Taip tylu, kad tik baisios mintys lenda galvon.

Žiogas guli ant krosnies. Visi jau miega.

Čirška svirplys, vienintelis jo draugas.

Lange tamsu. Vos matyti tolima pašvaistė.

— Ar ne pavasaris ateina?

— Žiogui regis, kad lango tamsumoje šnabždas dvi bobelės.

—Mano dėta, jis toliau nebegalės gyventi,

— Iki pavasario turės mirti.

<...>

Išaušus dienai, Žiogas neatsikėlė.

Žiogiška muskulatūra neveikė. Pastiręs žiūrėjo vienan taškan savo didelėmis, ašarų suvilgytomis akimis. Taip jam sunku buvo dūsauti¹²⁶.

J. Savickis yra pirmas antrojo XX amžiaus dešimtmečio lietuvių literatūros autorius, kurio kūrybos žmogus jau žino, jog pasaulis — tai iliuzijų, nusivylimų ir praradimų židinis, prie kurio per daug artintis negalima, nes jo trauka — ambivalentiška, ypatinga. Jis žino, jog žengęs žingsnį link gundančios savirealizacijos, gali grįžti piktas, nusivylęs ir nelaimingas. Todėl, R. Karmalavičiaus teigimu, Savickio personažai intensyviau nei kitų autorių kūryboje, įtaigiau disponuoja savuoju patyrimu, kaip nesąmoningai įrodytomis universalaus žinojimo aksiomomis. Jie jau žino, jog bet kuris užmojis baigsis pajuokimu bei agonija, o prometėjiškos intencijos evoliucionuos į skaudžią savęs paties tragediją¹²⁷.

Taigi Savickio novelių žmogus yra kitoks, negu ligtolinėje lietuvių realistinėje prozoje buvo įprasta vaizduoti. Jis nebeturi dirbtino romantiškumo ir niekada neišsipildysiančio tikėjimo idealais. Tai klystantis, pasiduodantis pagundoms, dažnai patologiškas ir kompleksuotas žmogus. Tačiau jo egzistencija nėra tragiška, ji vaizduojama kaip natūrali, atliepianti modernistinę pasaulio sampratą. Savickio žmogus— tai artistas, kuriam duotas tam tikras vaidmuo šiame gyvenime, arba aukštesnės jėgos (galbūt likimo) valdoma, savęs išreikšti negalinti marionetė.

4.2.4. Pakitusi vertybių sistema

Ankstyvoji Savickio kūryba, G. Viliūno žodžiais tariant, bene labiausiai dekadentiška XX amžiaus proza, pasižyminti griežtai individualistine ir erotine tematika, aistrų bei instinktų veiklos vaizdiniais, mirties geismo ir savižudybės motyvais¹²⁸.

Naujoji epocha su jos vertybių perkainavimu buvo itin palietusi intymių santykių sritį — išjudinusi buvusias normas, iškėlusį lyčių nesantaiką, nuvertinusi meilę. Moderniosios literatūros

¹²⁶ SAVICKIS, J. Fleita. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 90.

¹²⁷ KARMALAVIČIUS, R. Traumuotos psichikos grožis: ankstyvoji Jurgio Savickio (1890-1952) novelistika. *KARMALAVIČIUS, R. Naujovėms gimstant: lietuvių literatūra XIX-XX amžių sandūroje*, Kaunas, 2000, p. 70.

¹²⁸ VILIŪNAS, G. Jurgio Savickio estetikos ištakos. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 8.

pradininkai moterį regėjo kaip demoniškumo bei gundymo išikūnijimą, o kartu ir nekaltybės simbolį. Tikėta, jog ir tyriausios moters kelias veda į nuopuolį. Todėl modernistinėje literatūroje dažnas prostitutės, visuomenės atstumtojo menininko sesers įvaizdis. Moters idealas imtas suvokti kaip nepasiekiamas, egzistuojantis tik vaizduotėje. Iš to kilo nepasiekiamumo motyvas, vedantis į nuodėmingą, kūnišką, niekinantį moters vaizdavimą. Moderniojoje literatūroje sustiprėjo moters ryšys su mirtim¹²⁹.

Visose Savickio novelėse moteris priklauso materialiajai pasaulio plotmei. Ji graži, koketiška, geidžiama ir labai daiktiška:

Jis ilgai stebi ją. Kaip moterys gali taip greitai pasikeisti! Prieš jį stovi aukšta, laiba, skaisčiais juodais drabužiais apsivilkusi žmona <...>¹³⁰.

Kaip ir Europos modernistų kūryboje Savickio moteris patiria gundymus, nuopuolius ir yra įvairiausio blogio šaltinis¹³¹:

Nelaimingas vyras, užgaunęs moters savimeilę savo nebojimu, ypač tokios, kaip Janina Sudocholskienė! Didelio teismo ir bausmės valanda artinos į Pridotką. Moteris susikaupė savyje, pajuodijo. Ji tikrai nutarė atkeršyti jaunikaičiui¹³².

Toks požiūris į moterį natūraliai lemia ir pakitusį požiūrį į šeimą kaip vertybę. Graži, koketiška, gudri Savickio moteris praranda tradicinę savirealizaciją šeimoje, į moterį vyro akys žiūri kaip į geismo, aistros objektą:

Ji pažiūri gudriai į mane kaip tikra moteris. Aš paimu jos ranką ir prispaudžiu prie savęs. Taip pat jūros vėjo nuglamonėtą jos veidą ir saulės nudažytas karmino lūpas¹³³.

Į tradicinę motinos, kaip šeimos puoselėtojos, globėjos ir užtarėjos, t. y. pagrindinės šeimos grandies vietą Savickis pastato tėvą. Tėvo ir vaiko ryšys itin ryškiai išplėtotas novelėje „Tėvas“:

Niekas nežinojo, kur aš, ir aš apie nieką nesiteiravau.

Su tėvo mirtimi man gyvenimas pasidarė vienodesnis¹³⁴.

Savickio novelėse tradicinė šeima — tėvas, motina ir vaikas — dažnai yra tik iliuzinė. Pagarbos, ištikimybės ir meilės kitam žmogui jausmo praradimas veda į šeimos kaip vertybės, kaip dievo dovanos sunykimą. Tradicinis šeimos modelis kinta: prasigėręs tėvas, karčemoje lėbaujanti ir

¹²⁹ JURČIUKONYTĖ, A. Kultūriniai kodai Jurgio Savickio novelėse. *Darbai ir dienos*, nr. 22, Kaunas, p. 167.

¹³⁰ SAVICKIS, J. Velnio šeinė Katarinka. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 145.

¹³¹ JURČIUKONYTĖ, A. Kultūriniai kodai Jurgio Savickio novelėse. *Darbai ir dienos*, nr. 22, Kaunas, p. 170—171.

¹³² SAVICKIS, J. Ponia Janina Sudocholskienė. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 182.

¹³³ SAVICKIS, J. Motina. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 255.

¹³⁴ SAVICKIS, J. Tėvas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 73.

visus vyrus mylinti motina, vaikas, kovojantis su girtuokliais dėl girtos motinos („Kova“), moteris, ieškanti malonumų toli nuo šeimos, ko pasekmė — svetimą vaiką auginantis vyras („Motina“), dulkių valytojas Smilga, dėl jaunos, tik pinigų trokštančios ponios palikęs šeimą, („Užburtos jachtos“) — visa tai Savickio novelių pasaulio realybė.

Vaikystė šiame kontekste iškyla jau ne kaip pasakomis apsuptas nostalgiškas laikas, bet kaip suaugusiųjų pasaulio subjaukota, likimo primesta žiauri rolė: „Ir vaikas retkarčiais išgerdavo degtinės, tėvo verčiamas ir nenoromis, vien tik tam, kad pavaidintų nonšelančiai suaugusiųjų žmonių rolę“¹³⁵.

Tačiau Savickio novelių žmogus vis vien ilgisi tvirtos, gražios, normalios tradicinės šeimos:

Prie laivo stovi viena ponija. Prie jos vyras ir vaikas. Aš, žilo plauko pažymėtas, neturėdamas ko geresnio veikti, pažvelgiu syki ir antrą iš tolo į šią šeimą. Man kažko viengungiui darosi liūdna, sentimentalū¹³⁶.

Natūralu, jog normalios šeimos ypač reikia vaikui:

Jis buvo nepataisomas fantastas ir labiausiai norėjo, kad jo tėvas būtų toks pats „kaip ir kiti“. Tai stilius. Tai — malda¹³⁷.

Klasikinėje lietuvių literatūroje aukščiausio grožio, taurumo ir tobulybės etalonas buvo auksas, brangakmeniai. Tai nusistovėjęs liaudiškasis vertės įprasminimas, tautosakinė ir bažnytinė tradicija. Aukso spinduliavo klasicizmo ir romantizmo kūryba, šią tradiciją tęsė Maironio poezija, brangakmenių blizgesys puošė ir neoromantikų lyriką.

Savickio kūryboje aukso ir brangakmenių žibėjimas kaip turto ženklas ir gundantis kitokio gyvenimo, prabangos žavesys supriešinamas su vagyste, žudymu, klasta, nužmogėjimu:

Tad ir kunigui, pasitikus vengrą, teko juo pasitikėti ir pasigėrėti, ypač pamačius tokį svarbų pažiūrėti žmogų. Su stambiu aukso žiedu ant piršto, įstatytais aukso dantimis <...> ir kitokiomis aukso pažibomis kaklaryšyje, krūtinėje, manketų sagose bei kitokiose įprastose ir mažiau įprastose vietose.

Tiesą pasakius, tie aukso dantys pirmiausia ir bus suėdę kunigą. Žmogus su visa savo menkybe turi įprasto patraukimo pasiduoti aukso ir mamonos žavėjimui. Vengro aukso dantys buvo kunigo prapultis¹³⁸.

„Aukso švytėjimas Savickiui nėra kokia aristokratizmo žymė, o tik boheminė paausiuota iliuzija, toks elegantiškas šydas, pro kurį prasišviečia žmogiškoji tuštybė, niekingi siekiai“¹³⁹.

Žmogaus kūnas Savickio kūryboje vulgariai kūniškas, gyvuliškas, nuodėmingas, geidulingas ir iškrypęs. Jis mušamas, žudomas, o „<...> aplinkui pinasi destruktivūs, ydingi žmonių

¹³⁵ SAVICKIS, J. Kova. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 95.

¹³⁶ SAVICKIS, J. Motina. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 262.

¹³⁷ SAVICKIS, J. Kova. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 96.

¹³⁸ SAVICKIS, J. Vaikas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 162—163.

¹³⁹ STRIOGAITĖ, D. *Avangardizmo sukuryje*, Vilnius, 1998, p. 103.

tarpusavio santykiai“¹⁴⁰. Savickio kūryboje pro išorinį aukso gražumą į paviršių veržiasi dvasinio ir fizinio visuomenės irimo apraiškos. Jo kūrybos žmogus įsitikinęs, jog pabėgti nuo to neįmanoma, jog bet koks pasipriešinimas — tai miražas, utopija. Todėl <...> vietoj žmogiško įsiterpimo su romantinio ilgėjimos pretenzijom belieka tvirtai nuoseklus, bet neambicingas instinkto realizavimas, save pareiškiant per jį, bet nepretenduojant į pasaulio <...> teisėjus, mokytojus ar svieto lygintojus“¹⁴¹.

Savickio žmogus sugniuždytas, smaugiamas jį supančios pragmatiškos aplinkos, žiaurios, agresyvios, degraduojančios visuomenės:

Kvaištelėję griebdavos retkarčiais kuolų, nors paprastai tat paliekama būdavo didesnių šventadienių pavakariams¹⁴².

Tokioje aplinkoje atimamas iš žmogaus jo žmogiškumas, paminamos bet kokios dvasinės vertybės, žmogaus dvasinė savirealizacija neįmanoma. Cituotoje novelėje „Fleita“ meno žmogus (Žiogas) užgęsta, negalėdamas savęs realizuoti, neišgirstas tamsiame prasigėrusiame kaime, kur niekas jo meno nevertina, nesupranta ir nenori suprasti:

Jam rodo, kad jis griežia labai originalingai ir kad jam pavyko surasti kelias temas, kurių jis pirma niekuomet nepastebėdavo.

Turbūt Žiogas ilgai griežė, kad šeimininkas tampo jį už rankovės, ir jis girdi tik, kaip šeimininkas šaukia:

- ...ar per dantis pabarškinti!
- Paskutinės išpažinties eitum nekvailiavęs! — pasipiktina šeimininkė¹⁴³.

Agresija, amoralumas, žmogaus gyvybės nuvertėjimas Savickio novelių pasaulyje yra išprovokuoti šio kūrėjo gyvenamojo laikmečio situacijos, atspindintys to meto visuomenėje tvyrančias nuotaikas. Dar neužmiršto karo realijos skaudžiai jaučiamos novelėje „Susitikimas“, kur mokslus baigusi Rita, praeities prisiminimų ir ateities vilčių bei svajonių vedina, skuba susitikti su beprotiškai išsiilgta motina:

Rita pasidėjo savo galvą auksiniais plaukais ant vagono lango ir šypsos. Ji važiuoja pas savo motiną. Savo motiną, seniai bemačytą. Ji studijas pabaigusi. Tetaršo vėjas, kad nori, jos kasas! Ak, Rita!¹⁴⁴.

Nejučia prisimintas kraupus tėvo mirties vaizdas veja šalin giedrą būsimo motinos ir dukters susitikimo idilę ir priverčia pažvelgti į akis žiauriai realybei:

¹⁴⁰ STRIOGAITĖ, D. *Avangardizmo kūryboje*, Vilnius, 1998, p. 103.

¹⁴¹ KARMALAVIČIUS, R. Traumuotos psichikos grožis: ankstyvoji Jurgio Savickio (1890-1952) novelistika. *KARMALAVIČIUS, R. Naujovėms gimstant: lietuvių literatūra XIX-XX amžių sandūroje*, Kaunas, 2000, p. 56.

¹⁴² SAVICKIS, J. *Fleita. SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 88.

¹⁴³ Ten pat, p. 90.

¹⁴⁴ SAVICKIS, J. *Susitikimas. SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 102.

Rita atsiminė savo tėvą. Tai nejaukus vaizdas. Sumarodėjusių žmonių riaušių ir revoliucijos metu pusiau pribaugti žmonės buvo kabinami aukštyn kojomis ant privarytų į žemę kuolų, ties sukurtais miesto viduryje laužais <...>. Turbūt kad nenubėgtų ar geriau apsviltų. Ir kitokiais būdais būdavo kankinami¹⁴⁵.

Novelės finale karas iš merginos atima ne tik tėvą, bet ir motiną. Motinos mirtį Savickis vaizduoja itin kraupiai ir atvirai, absoliučiai nesistengdamas sušvelninti mirties scenos vaizdinio ir apsaugoti skaitytoją nuo žiaurios ir beprasmiškos atimtos gyvybės realijų:

Įsprausta tarp dviejų prieangio durų, motina visiškai pasviro ir nučiužėjo pagal rentinį. Ji sukniubo tarp ruošos viedrų, mazgočių ir grindų plaujamų šepėčių.¹⁴⁶

Taigi karas novelės žmogui neleidžia net garbingai numirti (moteris miršta tarp mazgočių ir grindų šepėčių tarsi šuo). Jis atima gyvybę pamėkliškai juokdamasis: „Apatinė jos žiauna atšoko. Ji iškišo savo liežuvį, — kaip ir juokėsi iš Ritos. Motinos galva buvo pramušta. Ji buvo negyva“¹⁴⁷. Savickis nepalieka vietos tradiciniam mirties sakralizavimui, mitologizavimui. Mirties įvaizdis čia itin paprastas, aiškus ir žiauriai iškalbingas — kai agresijos kultas visuomenėje yra vyraujantis, mirtis paprasčiausiai net negali būti graži, nes ji — supančios aplinkos išdava.

Bjaurastis Savickio kūryboje atspindi kūrėjo gyvenamojo meto dvasią: vartotojiškos visuomenės formavimąsi, nusivylimą socialine žmogaus būtimi, socialine veikla, požiūrį į aplinkinį pasaulį kaip į chaotišką, siaubingą. Modernistinėje pasaulėvokoje vyrauja milžiniškas anarchijos, tamsos, nykumos, dezintegracijos, susvetimėjimo vaizdinys. Vienintelė galima išeitis — saviraiška, tačiau, kaip minėta, iš Savickio veikėjų-marionečių saviraiškos galimybė yra atimta. Toks pesimistiškas bei tragiškas požiūris į pasaulį, į kultūrą (vertybių perkainavimas, agresyvios jėgos kultas, skepticizmas) moderniojoje visuomenėje yra dominuojantis, ateinantis iš Schopenhauerio, Nietzsches.

4.2.5. Novatoriškas pasakojimo būdas

Savickio prozoje nėra klasikinei realistinei prozai būdingo visažinio epinio pasakotojo, kuris įvertintų vaizduojamus įvykius, sukurtų vienspalvę tikrovės interpretaciją. Galbūt tik ankstyvųjų Savickio novelių pasakotoją dar būtų galima įvardinti kaip netoli personažo esantį tradicinį, kartu su juo jaučiantį ir išgyvenantį kalbėtoją.

Vėlesniojoje Savickio prozoje pasakotojas jau nesitapatina su veikėjų požiūriu, juos traktuoja kaip roles, marionetes. Kitokia ir novelių pasaulio bei žmogaus samprata. Psichologinį artumą su herojais keičia šalta distancija, nužmoginanti pašaipa ir susvetimėjimas. “Savickis sakinį

¹⁴⁵ SAVICKIS, J. Susitikimas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 103.

¹⁴⁶ Ten pat, p. 107.

¹⁴⁷ Ten pat.

išgrynina iki grafinės ekspresinio raiškumo autonomijos, mintį stumdama link intelektualinės žaismės bei ironiškosios savivokos, tačiau kurioje chaosui ar lyriniam išsiskakymui vietos nėra. Taupių frazių sintaksėje rašytojas nepalieka erdvės apaštališkajai savimonei, emocinių atsivėrimų bei iš kalno bylojančio pamoksliskumo intonacijomis. Autorius nepasikliauja jausminėmis personažų digresijomis, o kuria kitokią nei lyrinę ar epinę — intelektualinę poetiką¹⁴⁸.

Ano meto kritikoje Savickiui buvo prikaišiojama, kad į savo vaizduojamus įvykius ir žmones jis žvelgiaš taip iš tolo, šaltai ir abejingai, nieko ypatingai nesmerkdamas ir nekaltindamas, prieš nieką neprotestuodamas, tik ironiškai šaipydamasis iš gyvenimo menkystės. V. Galinis tai aiškina kaip rašytojo norą parodyti žmogų kaip tokį, kaip absoliutą. Anot jo, Savickis labai skaudžiai jautė, kad miesčioniškas pasaulis stovi grėsmingų katastrofų išvakarėse, išgyvena krizę. Todėl kasdieniška žmonių buitis jam atrodė menka ir beprasmiška, o žmonės lyg marionetės, kurias gyvenimo scenoje kažkas be jokios tvarkos stumdo ir rikiuoja:

Bet staiga į griežiamąją mašiną ir į marionečių tarpą buvo įkištas geležinis virbalas. Ai ja jai! Kas ten atsitiko!¹⁴⁹.

V. Kubiliaus teigia, jog Savickio ironija pirmą kartą atsigrėžė į žmogaus egzistencijos filosofinius aspektus (jais rėmėsi ekspresionistų groteskas). Anot jo, Savickis lietuviškai ironijai suteikė žiaurumo atspalvį ir „<...> pirmasis įvedė į lietuvių novelistiką aštrų ironijos kirtį kaip visos konstrukcijos staigų posūkį ir finalinį tašką“¹⁵⁰. Savickio humoro jausmas itin subtilus, todėl kūrėjas su skaitytoju tarsi žaidžia — sudėtingai, bet kartu lengvai ir gracingai. Jo novelėse nėra keturvėjiško smūgiavimo, tiesioginės pašaipos. Savickis žmogaus apsimitinėjimą, dirbtinumą ir netikras vertybes mato „kiaurai“:

Pasibaisėję žmonės būtų vietoje nudėję piktadarius. Jei kunigas, pabodamas vietos šventumo, nebūtų įsakęs tuojau nuvesti bažnytvagių į kleboniją ir jų tenai stropiai saugoti.

.Klebonijoje jie buvo tikrai stropiai "saugomi", net kraujas čiurkšlėmis iš jų varvėjo. Bet ir čia jų pribaugti nebuvo galima, nes klebonija vis dėlto nepakankamai toli buvo nuo bažnyčios ir sudarė su ja kaip ir vieną kompleksą.

Įvykis bažnyčioje tuojau aplėkė visą apylinkę. Net karčemos žydai, kojas ties krosnimi bedžioviną, subėgo į kleboniją (šiuokart jiems buvo leista) stebuklą žiūrėti¹⁵¹.

Ypač aštrūs Savickio ironijos ir ciniškumo kirčiai prasigėrusiems, bet kokį žmogiškumą ir žmogiškus jausmus praradusiems novelių veikėjams:

¹⁴⁸ KARMALAVIČIUS, R. Traumuotos psichikos grožis: ankstyvoji Jurgio Savickio (1890-1952) novelistika. *KARMALAVIČIUS, R. Naujovėms gimstant: lietuvių literatūra XIX-XX amžių sandūroje*, Kaunas, 2000, p. 56.

¹⁴⁹ SAVICKIS, J. Kova. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 100—101.

¹⁵⁰ KUBILIUS, V. Lietuvių literatūros kontaktai ir paralelės su vokiečių ekspresionizmu. *KUBILIUS, V. Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius, 1983, p. 135.

¹⁵¹ SAVICKIS, J. Vaikas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 170.

Žmona, vedanti savo genealogijos medį iš vieno dvaro pieninės prižiūrėtojos, — gero atminimo jos motinos, ne laiku kamaroje užsižiopsojusios, — ir vieno romantiškai ir nepraktiškai išauklėto grovo, toje pačioje kamaroje muzikinių momentų pagauto, buvo šiandien nuolatinio neramumo šaltinis vietos vyrams. Ji buvo kaip ir neramioji miestelio siela, vedanti į pagundą bei kitaip kodifikuojamus nusidėjimus vietos žmones. Gerieji pavyzdžiai ir drovūs žmonės jai kaip ir neegzistavo¹⁵².

G. Viliūnas teigia, jog būtent ironija, ironiškoji žiūra yra svarbiausia Savickio pasaulėvokos savybė, jos skiriamasis bruožas. Ironijos pobūdis ir statusas Savickio kūryboje keičiasi, tačiau ji lieka Savickio pasaulėvokos konstanta ir stilistikos šaltiniu, leidžiančiu iš pirmų eilučių atpažinti šio originalaus rašytojo žodį¹⁵³.

Vėlesnėms J. Savickio novelėms būdingas netolydus pasaulis, kuriame pasakotojo diskursas suvokiamas kaip nepatikimas, ribotas, nepajėgus iki galo atskleisti tikrovę. Meninėje kalboje jaučiama distancija ir daugiaprasmiškumas. Rašytojas nemėgsta sentimentų ir perdėto jausmingumo, lėkštos didaktikos ir moralų, nesistengia primesti savo nuomonės ar sprendimo.

Meninėje Savickio novelių tikrovėje, Viliūno teigimu, atsiranda plyšiai, ji darosi iki galo nepažini, nenuspėjama: „Distancija ir žaidimas — ne atsitiktinės vėlesniojo Savickio stiliaus priemonės, bet visos jo estetikos ir ontologijos pagrindas“¹⁵⁴. Į vėlesnįjį Savickio estetikos modelį dar įeina komedijos, farso, parodijos bei autoparodijos elementai, kuriantys unikalią savo stiliumi ir prasme Savickio teksto įkrovą.

Iki J. Savickio lietuvių literatūra priminė labai trapų, nuoširdų, išpažintinį pokalbį su skaitytoju. Ji „<...> buvo susikrovusi švelnių sentimentų kapitalą — nuo užuojautos, pagailos varguoliui iki visa apimančio gaudumo — dėl visa ko, kas praeina, nebesugrąžinama, neišsipildo; tuo gauduliu persunktos jaunystės svajonės, meilė, gyvenimo viltys ir idealai“¹⁵⁵. Literatūros santykis su skaitytoju buvo grindžiamas įsijautimo psichologija paremtu tarpusavio supratimu. Tačiau reikia pripažinti, jog visa tuo jau buvo persisotinta ir dvasiškai išsisemta. J. Savickio proza, D. Saukos teigimu, šiame kontekste iškilo kaip šventvagystė. Jo gyvenimo kaip vaidinimo, cirko arenos supratimas, efekto psichologijos taikymas suardė iki tol vyravusią būtiną pasitikėjimo tarp literatūros ir skaitytojo sąlygą.

4.2.6. Žodžio alchemija

J. Savickio novelių kalba, anot Saukos, — jautriausias novatoriškumo instrumentas. Ji gal ir erzina, bet dar labiau stebina, pratindama prie neįprastos sulaužytos sintaksės, atgaivindama gyvą

¹⁵² SAVICKIS, J. Kova. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 99.

¹⁵³ VILIŪNAS, G. Ironija Jurgio Savickio raštuose. *VILIŪNAS, G. Literatūra*. 2000, Nr. 37(1), p. 102—132.

¹⁵⁴ VILIŪNAS, G. Jurgio Savickio estetikos ištakos. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 12.

¹⁵⁵ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 19.

kalbos jausmą ir diegdama imunitetą stereotipams. „Tai kalba, formuojama iš neišsemiamų kalbos išteklių ir pertekliaus“¹⁵⁶. Sauka vadina šį kūrėją pirmuoju lietuvių prozoje, iki šiolei nepralenktu, aukščiausio rango žodžio alchemiku. Net ir šiandien Savickio kalbą galima vadinti šiuolaikiška. Tiksliau, šiuolaikiška galima laikyti Savickio rašto ir šnekamosios kalbos simbiozę. D. Saukos manymu, išskirdamas, supriešindamas šias dvi versmes, šis kūrėjas išgauna iš jų vieną kokybišką lydinį.

Savickis vengia literatūrinių klišių, rašo lakoniškai, pasitelkia tolimes asociacijas, užuominas. Jam svarbu rašyti gražiai, todėl jo kūryba alsuoja ryškiomis detalėmis, spalviniai įvaizdžiai iš kurių gimsta itin tapybiški vaizdai. Savickis kuria ne tik siekdamas savo kūrinuose apgyvendinti tam tikras idėjas, bet ir dėl grožio, kaip tokio. Tai naujas reiškinys lietuvių literatūroje.

Savickis žaidžia ir tiesiog mėgaujasi vaizdais, rakursais, netikėtom detalėmis, o ypač stiliumi ir skaitytojo gluminimu, nes šis taip vikriai nepagauna jam siūlomos naujos egzistencinės tiesos:

— Kiek čia žmonių! — nustemba žmona.

Trenksmas.

Ūžimas.

Turistų armija.

Kaitru.

Eimutis pasirenka sau mažesnę viešbutį¹⁵⁷.

Striogaitė Savickio stilių vadina žaidybine provokacija¹⁵⁸. Stilistikos reikalavimų nepaisymas, perkrovimas ekspresyviais veiksmažodžiais ir poetiniais tropais, pastraipų ardymas yra itin būdingas avangardistinei kūrybai.

Kurdamas komišką, pašiepiantį įspūdį, žaismingai jaukdamas stilistiką, J. Savickis nevengia savo kalboje vartoti svetimybų. Nesvetimas Savickiui ir humoristinis tonas: „Smagu yra sudrumsti kalbinę situaciją, perkelti ją į kitą kontekstą, <...> gyvenimo tikrovę transponuoti į teatro žaismę“¹⁵⁹.

Labiausiai Savickis eksperimentavo su sintakse. Rezultatas čia jau ne komiškas, o atvirkščiai, labiau lyriškas: „Apkapotas ir nugenėtas sakiny, sukeista žodžių tvarka, paprastai nukeliant pažyminį į sakinio pabaigą arba ir į visai atskirą sakinį, — tai nervingą įtampą ir laukiamą egzaltuotą atsipalaidavimą slepianti kalbos maniera“¹⁶⁰.

Vakarietiškoji Savickio pasaulėžiūra jo kūryboje jaučiama kalbos gyvume, laisvume. Savickio novelėms būdingas dialogiškumas ir iš to kylančios (bene pirmosios lietuvių prozoje) sąmonės srauto, vidinio monologo užuomazgos:

¹⁵⁶ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 118.

¹⁵⁷ SAVICKIS, J. Velnio šeinė Katarinka. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 147.

¹⁵⁸ STRIOGAITĖ, D. *Avangardizmo sukuryje*, Vilnius, 1998, p. 79.

¹⁵⁹ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 122—123.

¹⁶⁰ Ten pat, p. 124.

Šiandien man ypatingai sekasi dirbti.

Lyja. Kerta šaltas vėjas.

Praeivių veik nesimato.

Šitokią ypatingą dieną gerai tapyti pilkas peizažas: miesto baseinai ir spalvingų namų nutildomas siluetas.

Iš reto ant kūdros pasirodo ir praplaukia gulbė.

Asfalto takeliai blizga kaip nušlifuoti¹⁶¹.

Savickio dialogai trykšta šnekamosios kalbos gyvybe, natūralumu, tikrumu. Gausu šnekamosios kalbos intonacijų. Savickio personažas nuolat kuo nors stebisi ar abejoja, ginčijasi net pats su savimi, save ar kitą asmenį įtikinėja:

Vakare galbūt atvažiuos kunigas...

„Brudas“

Taip užsirėplinęs gali įkristi...

Prieš jį buvo juoda duobė.

Dalba atsiminė, kad lyg koks svarbus daiktas neužbaigtas.

Tarytum kas pradėta ir pusiaukelėje mesta¹⁶².

Tokios pat savybės būdingos ir ironiškajam intelektualiam Savickio novelių pasakotojui.

Savickio kalba itin dinamiška, energinga, emociinga (tai rodo šauktukų gausa).

J. Savickis — tai žodžio meistras, rašantis trumpai, tačiau pasakantis itin daug. Jo kūrybai būdinga neįprasta suardyta sintaksinė tvarka, pastraipų ardymas, svetimybės, dažnas kalbėjimas ne todėl kad būtų norima kažką pasakyti, o tiesiog tam, kad būtų gražu — visa tai glaudžiai siejasi su avangardistine jausena ir iš to išplaukiančia meno reforma.

4.3. NOVATORIŠKOS J. SAVICKIO KŪRYBOS IŠTAKOS

Novatoriškos Savickio kūrybos ištakų, anot Viliūno, visų pirma reikėtų ieškoti XX amžiaus pradžios (1910–1914 m.) rusiškoje bei lenkiškoje kultūrinėje terpėje. Ieškant galimų Savickio jaunystės literatūrinių orientyrų, žvilgsnis krypsta į amžiaus pradžios modernistinius rusų autorius. Vienas jų — labai populiarus to meto rašytojas Leonidas Andrejevas. Su šiuo kūrėju, anot Viliūno, Savickį sieja marginalinė, ekscentriška tematika. Andrejevo prozai artimi Savickio liguistų nuotaikų, patologijos ir grožio, kilnumo deriniai, potraukis prie vienatvės, mirties temų¹⁶³. Abiejų jų prozą galima apibūdinti subjektyvumo, schematizmo, abstrakčios patetikos, aštrių kontrastų, ironiško grotesko sąvokomis.

¹⁶¹ SAVICKIS, J. Tėvas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 73.

¹⁶² SAVICKIS, J. Ad astra. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 82.

¹⁶³ VILIŪNAS, G. Jurgio Savickio estetikos ištakos. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 14.

Ironija, žaidybiškumas, karnavalinis pradus leidžia Savickį gretinti ne tik su Andrejevu, bet ir su Knutu Hamsunu, Oskaru Wilde'u, Luigi Pirandello. L. Pirandello — pasaulinio garso dramaturgas, 1922 metais savo veikalais užkariavęs Europos teatrų scenas. Šio kūrėjo dramos kupinos įtampos tarp vaidmens turinio ir konkretaus aktoriaus, vaidmens atlikėjo. D. Sauka iškelia hipotezę, jog būtent iš Pirandello Savickiui kilo pagunda iš novelių personažų pareikalauti tokio pat savo vaidmens aktyvumo, „personažą tiesioginiu laidu sujungti su autorine savimone“¹⁶⁴.

Įtaką Savickiui darė ir H. Bergsonas, tiksliau jo juoko samprata, kurioje nemaža dėmesio skiriama kalbos automatizmui. Komizmo, juoko, ironijos sklaidą Savickio kūryboje Viliūnas sieja ir su XX amžiaus Krokuvos modernizmu (Krokuvos žurnale *Museion* publikuota W. Güntherio studija „Humoristų liūdesys“, garsiojo kabareto „Zielony balonik“ marionečių teatras)¹⁶⁵.

Tačiau taip pat negalima nepastebėti, jog tų metų Savickio estetiškas kontekstas neapsiriboja vien tik literatūra, nes tais metais Maskvoje ir Krokovoje studijuodamas daile, Savickis save identifikavo kaip dailininką. Kritikai visuotinai sutaria, jog Savickis piešia vaizdą, o ne seka istoriją. Savickio literatūrinius peizažus-improvizacijas, kuriuose sceniškai dera tradiciniai gamtos motyvai ir ironija, stilizacija, dirbtinumas, galima sieti su garsiausiu Krokuvos modernizmo tapytoju, Krokuvos dailės akademijos rektoriumi Jaceku Malczewskiu. Šio menininko paveiksluose puikiai dera realistinė tapyba, pastelinių spalvų paletė ir simbolinės figūros, žaismingumas, humoras, parodija¹⁶⁶.

J. Savickis taip pat labai domėjosi teatru. D. Sauka teigia, kad dar nuo Williama Shakespeare'o laikų žinoma frazei, jog „Gyvenimas — tiktai teatras“, teatro direktoriaus duonos ragavęs J. Savickis (uolus ir jausmingas kino filmų lankytojas) negalėjo būti abejingas. Simpatijų objektas, anot kritiko, gana aiškus – tai italų komedija, cirkas, opera, iš ten ir taip dažnai išskylančios pajaco, arlekino, žokėjo, mefistofelio figūros:

Vyru! gražumas nereikalingas!

Aš vaidinu kažkokį blogesnės laidos šėtono vaidmenį¹⁶⁷.

Gyvenimo „fantazierių“ žavėjo sceninės iliuzijos demonstratyvi visagalybė, ginčijanti geležinę tikrovės logiką¹⁶⁸. Iš avangardinio teatro, bandančio sukurti sceninę iliuziją, kaip gyvenimo tiesą, tikresnę už pačią realybę, J. Savickis perėmė svarbų savo estetikos principą — vaizduotės aktyvumą.

¹⁶⁴ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 18.

¹⁶⁵ VILIŪNAS, G. Jurgio Savickio estetikos ištakos. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 17—18.

¹⁶⁶ Ten pat, p. 18.

¹⁶⁷ SAVICKIS, J. Prabangos. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 196.

¹⁶⁸ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 17.

Dailės bei teatro scenos bruožai išryškėja rašytojui kondensuojant medžiagą, piešiant daiktus tik keliais kontūrais, naudojantis sąlyginėmis situacijomis, kurioms neretai suteikiama simbolinė prasmė. Savickis nesistengia nuosekliai jungti atskirų siužetinių grandžių, veikėjų mąstysenos ar jausenos etapų, palikdamas tarp jų neužpildytus tarpus, kaitaliodamas laiko ir erdvės plotmes, įvesdamas netikėtus sugretinimus ar antitezes. Tokie nelaukti sugretinimai naudojami ir piešiant veikėjo portretą, ir perteikiant jo dvasinę būseną, ir tapant peizažą. Savickis tokiais atvejais ypač mėgsta „teatrinis“ palyginimus, kai žmonės gretinami su marionetėmis, o gamtos vaizdai primena teatro dekoracijas¹⁶⁹.

Projekcija į teatrą (ypač Savickio mėgstamą kaukių teatrą), griovė jausmais paremtą pasaulio vaizdinį: „Literatūroje išpuoselėtus jutiminius išpūdžius ir patirtis lyg būtų kliudęs koks agregatas: taip dargo juos netikėta teatrinės butaforijos kaimynystė. Kaukė atstoja veidą, o judesiai — lyg marionetės. Žmogiškos charakteristikos — povyzos, pozos, gestai, situacijos — teatrinėse analogijose netenka išskirtinumo, individualumo, žmonių pasaulis atrodo tvarkomas mechanikos dėsniais“¹⁷⁰.

Savickiui ypač būdingi teatriniai motyvai (cirkas, baletas, arlekinai, marionetės) XX amžiuje ypač glaudžiai susiejo Vakarų ekspresionistinę dailę ir lyriką. Anot D. Saucos, būtent ekspresionizmas Savickui atvėrė dvasinės energijos išteklius ir naujas išraiškos galimybes.

---

¹⁶⁹ GALINIS, V. „Keturių vėjų“ sąjūdis. *GALINIS, V. Naujos kryptys lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1974, p. 241—242.

¹⁷⁰ SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 20.

IŠVADOS

1. Intuityvistinė meno filosofija, pasaulio ir meno supratime iškėlusį intuityvaus pažinimo reikšmę, atsirado kaip reakcija į racionalistinių ir pozityvistinių idėjų išsigalėjimą. Šios pakraipos pradininkai — prancūzų mąstytojas Henry Bergsonas, kritikavęs racionalizmo ribotumą ir stengęsis įrodyti, jog menas turi išryškinti individualųjį pradą, bei B. Croce, sukūręs vientisą meno filosofijos sistemą, kurios esmę sudaro intuityvus tikrovės suvokimas. Iš šių mąstytojų filosofijos ateina Sruogos nuostata, jog menas — tai pasaulio supratimo, o ne mąstymo būdo jausena, o kūryba — tai iracionalios bei intuciškos kūrėjo dvasios pasireiškimas.

2. Nagrinėdamas literatūros mokslo uždavinius ir jo metodus, B. Sruoga bandė susintetinti pavienių mokslininkų laimėjimus ir išskyrė pagrindinius literatūros mokslo uždavinius: medžiagą ir formą reikia nagrinėti analitiškai, biografiškai bei istoriškai ir tik visa tai atlikus galima įvertinti kūrinį. Meno kūrinio vertinimas, anot B. Sruogos, reikalauja nuolatinio dvasinio atsinaujinimo, į kūrinį reikia žvelgti vis naujomis akimis, nes meno veikalas yra atviras įvairioms interpretacijoms (itin artima interpretacinei kritikai).

Išskirdamas filologinį, estetinį, biografinį-psichologinį ir kultūrinį-istorinį metodus, Sruoga išsakė savo požiūrį į kūrinio kalbos, stiliaus ir konteksto svarbą, atskleidė savo suvokimą apie medžiagos ir formos vienovę, psichologinių dalykų reikšmę, estetiškos vertės nustatymo sudėtingumą. Visi šie B. Sruogos išskirti metodai aktualūs interpretacinei kritikai.

3. Kūrybą B. Sruoga skirsto į sąmoningą ir nesąmoningą. Jam pačiam artimesnis nesąmoningas menas. Tuo jis itin artimas intuityvistinei mokyklai, tiksliau H. Bergsono meno filosofijai, teigiančiai, jog meninės kūrybos eigoje pirmiausia reiškiasi iracionali kūrėjo dvasia. Tačiau Sruogai nesvetima ir formalioji mokykla: veikalo tapsmas.

Iš lyrikos B. Sruoga reikalauja įkvėpimo, posakių galios, jausmo grynumo, minties lakumo, formos ir turinio sintezės. Tobula poezija, anot jo, gimsta tik iš dvasios laisvės. Tačiau poezija negali būti mechaninė, ją poetas turi išgyventi, nes tai ypatinga dvasios būseną (artima B. Croces lyrinės intuicijos koncepcijai). Sruogos poetas — neistorinis subjektas, kuriantis nepriklausomai nuo bet kokių jo laisvę varžančių meninių tradicijų, negalintis apsiriboti paviršutiniškų gyvenimo formų kūrimu ir mene siekiantis gilios dvasinės išraiškos. B. Sruogos mąstymas yra itin ryškus modernumo, avangardiškumo, kaip abejonės klasicistinėmis ir racionalistinėmis tradicijomis, individualios meninės savimonės laisvėjimo, raiškos aspektas, reikalaujantis nusistovėjusių kūrybos formų atmetimo ir radikalios meno reformos.

4. J. Savickio novelės susilaukė itin daug vertinimų ir nuomonių ne tik jų pasirodymo laikmetyje, bet ir šiais laikais. Šio kūrėjo novelės daugeliui jo amžininkų literatūroje atrodė neįprastai naujoviškos, nesuprantamos ir dekadentiškos (pvz., A. Jakštui). Tačiau Savickio kūriniai vis dėlto

susilaukė ir entuziastingų šalininkų. Vienas jų — B. Sruoga, *Šventadienio sonetus* vertinęs kaip naujo lietuviškosios prozos raidos etapo pradžia. Savickio kūryba ir talentu taip pat žavėjosi V. Mykolaitis-Putinas, K. Binkis, K. Korsakas, A. Nyka-Niliūnas. Šių dienų literatūros kritikai teigia, jog Savickis paliko žymų pėdsaką modernėjančioje lietuvių literatūroje kaip kovingas ekspresionistinio, avangardistinio meno atstovas.

Didžiausia Savickio kūrybos naujovė yra ta, kad išryškinama tai, kas yra nesąmoninga, iracionalu, proto ir valios nekontroliuojama (žmogaus psichika, pasąmonė, žiaurumas, asmenybės susiskaldymas, daug gilesnis asmenybės suvokimas).

Savickio pasakojimo būdas neatitinka įprasto klasikinio objektyvaus epinio pasakojimo tono, taip gimsta nauja avangardinė Savickio novelių forma. Rašytojas demonstruoja naują prozos techniką, atmesdamas nusistovėjusį trafaretinį rašymą (objektyvų būtinių aprašinėjimą, etnografines detales, epinį kalbėjimo būdą) ir kurdamas kitokią novelių pasaulį: fragmentišką, groteskišką, teatrišką, ne kopijuojantį tikrovę, o ją kuriantį. Savickis žaidžia vaizdais, rakursais, netikėtom detalėmis, o ypač stiliumi. Jaukdamas stilistiką, sintaksinę struktūrą, jis kuria komišką, pašiepiantį išpūdį. Visa tai glaudžiai siejasi su avangardistine jausena ir iš to išplaukiančia meno reforma.

Nuo tradicinės lietuvių prozos skiriasi ir novelės tematika. Ji nutolsta nuo įprastinio kaimiško to meto lietuvių literatūros pasaulėvaizdžio ir nuo realistinės bei romantinės literatūros tradicijų. Savickis savo novelėse gvildena naują miesto, aristokratiškos kultūros temą.

Šis kūrėjas į lietuvių literatūrą „atveda“ moderniosios civilizacijos žmogų — ironišką, skeptišką, paveiktą niūrios aplinkos, silpnavalį, be aukštesnių idealų, nenuspėjamo elgesio ir kompleksuotą, tačiau vis dėlto dar jaučiantį gėrį, besilgintį pastoviųjų žmogiškųjų vertybių. Jo novelėse iškyla žmogaus-marionetės motyvas.

Novatoriškai Savickio kūrybos kilmei didelę įtaką darė rusiška bei lenkiška kultūrinė terpė. Savickio kūryboje atsiskleidžiančios vienatvės, mirties temos, marginalinė tematika leidžia jį sieti su modernistiniu rusų rašytoju — L. Andrejevu. Ironija, žaidybiškumas, karnavalinis pradas — gretinti su K. Hamsunu, O. Wilde'u, L. Pirandello. Įtaką Savickiui darė ir H. Bergsono juoko samprata. Savickis save identifikavo ir kaip dailininką (piešia vaizdą, o ne seka istoriją). Savickio literatūrinius peizažus-improvizacijas galima sieti su Krokuvos modernistu J. Malczewskiu. J. Savickis taip pat labai domėjosi teatru. Iš avangardinio teatro, bandančio sukurti sceninę iliuziją, kaip gyvenimo tiesą, tikresnę už pačią realybę, J. Savickis perėmė svarbų savo estetikos principą — vaizduotės aktyvumą.

SUMMARY

Balys Sruoga and Jurgis Savickis: the Art Reform and its Recognition

XIX-XX century junctions, and the twentieth century the beginning the Europe has been filling in the philosophical, aesthetic and linguistic experiments, freedom and individualism trend. Lithuania at the time were still in the self-awareness and creativity and the development of conception problem, formed typological literature research, criticism, was to settle the essence of art, originality, problem, and do not dispute. In this context, as one of the most active reformers Lithuanian literature, there Balys Sruoga and Jurgis Savickis. So the goal - to recognize the art criticism of the reform of Sruoga and Savickis creation.

1. The first task of the work - to provide the philosophy of art intuitivism features: discussion of the initiator and the ideas raised (Henry Bergson arts philosophy, the concept of intuicinė Benedett Croce).

2. The second task of this work - to analyze the literary theories and methods in the understanding of B. Sruoga criticism, to find out what exactly had an impact on the concept of the formation of such criticism.

3. The third task - to reveal the art concept of B. Sruogos criticism, to determine who influenced the art of understanding formation.

4. The fourth task of working out J. Savickis assessments of his creative eye to analyze the literary critics these days, the ongoing debate, to reveal features of the modern artist's creativity, to explore the J. Savickas creative source of innovation.

The work led to the following conclusions.

1. Intuitive philosophy of art, the art world and the intuitive understanding of knowledge in the set, emerged as a reaction to the rationalist and positive ideas institutionalized. These early-oriented - French thinker Henry Bergson, criticized the limitations of rationality and tried to demonstrate that the arts have begun to highlight the individual, and B. Croce, has a solid philosophy of the art system, which basically consists of intuitive perception of reality.

2. In examining the literature of scientific challenges and its methods, B. Sruoga trying to lock those reproduced by individual researchers, and highlights the main achievements of the literature of science challenges the substance and the form should be examined analytically, biographical and historical, and only after all of this work can be assessed. Evaluation of a work of art, according to B. Sruoga requires constant spiritual renewal, the work still to be seen with new eyes, because the art work is open to various interpretations. Allotting philological, aesthetic, biographical-psychological and cultural-historical approaches Sruoga express their views on the works of the language, style and context reveals the importance of their understanding of the

substance and form of unity, the psychological things, the aesthetic value of the determination of the complexity.

3. Works of B. Sruoga divided into the conscious and the unconscious. Himself closer to automatic art. Meanwhile, it is very close to intuitionist school, precisely H. Bergson artistic philosophy, argued that the artistic creativity during the course of the first is the irrational development of the spirit. Of the lyric B. Sruoga requires inspiration, the expressions power, a sense of purity, volatility of thought, form and content of the synthesis. Perfect Poetry, according to him, born from the spirit of freedom. But poetry can not be mechanical, the poet must survive, because this is a special spiritual state (similar to B. Croce lyrical concept of intuition). The poet of Sruoga - neistorinis entity, an independent from any of his freedom of artistic traditions cumbersome, unable to confine itself to frivolous life forms creation and the art of making deep spiritual expression. Sruoga thinking is a particularly striking modernity, avant-garde as rationalistic doubt classicist and traditions, individual artistic identity freedom, expression aspect of the routine work of forms requires the rejection of the radical reform of the art.

4. J. Savickas novels crucial in the context of the evaluations and opinions, not only in their speech era, but nowadays. The creator of many books of his literary contemporaries seemed unusually innovative, and confusing. However, Savickas works, however, the context and enthusiastic supporters. One of them - B. Sruoga.

Maximum Savickis creative innovation is that the creator of her work, highlighting what is unconscious, irrational, and the will of the uncontrolled mind. The developer novelėse pronounced the death modernistiniai motives. Savickas story mode does not meet the objective in the usual classical epic tale tone of the birth of a new Savickis novel form. Savickis prosaic demonstrates a new technique, in rejecting the established Stencil write another novel and creating the world. Savickis play images, perspectives, interest details, and especially style. From the traditional Lithuanian prosaic different and novel topics. It is away from the rural to recent Lithuanian literature world-view and realistic and the romantic literary tradition. Savickis its novelėse a new urban, upper-class culture topic. The creator of the Lithuanian literature "bring" modern civilization man - ironic, skeptical, affected gloomy environment, the weak, no higher ideals and unpredictable behavior. It raises new human novelėse - marionette motif. Savickis innovative creative origin had a significant impact on the Russian and Polish culture. It is also Savickis identified himself as a painter, very interested in theater. From the avant-garde theater J. Savickis took over the important principle of his aesthetic - the activity of imagination.

LITERATŪRA

Šaltiniai

1. BERGSONAS, A. Charakterių komizmas. *KUZMICKAS, B. Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 27, 29.
2. KROČĖ, B. Intuicija ir išreiškimas. *KUZMICKAS, B. Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 33.
3. KROČĖ, B. Intuicija ir menas. *KUZMICKAS, B. Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 44.
4. SAVICKIS, J. Komediantai. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 22.
5. SAVICKIS, J. Tėvas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 70, 72, 73.
6. SAVICKIS, J. Susitikimas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 102—104, 107.
7. SAVICKIS, J. Ad astra. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 78, 82.
8. SAVICKIS, J. Užburtos jachtos. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 36-38.
9. SAVICKIS, J. Fleita. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 88, 90.
10. SAVICKIS, J. Velnio šeinė Katarinka. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 145—147.
11. SAVICKIS, J. Ponia Janina Sudocholskienė. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 182.
12. SAVICKIS, J. Vaikas. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 162—163, 170.
13. SAVICKIS, J. Kaukės. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 44.
14. SAVICKIS, J. Kova. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 94—95, 100—101.
15. SAVICKIS, J. Motina. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 255, 261—262.
16. SRUOGA, B. Apie dramaturgijos pradžiodalas. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 409—410, 412, 417, 419—422.
17. SRUOGA, B. „Apsiautalo“ poezija. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 399.
18. SRUOGA, B. Dramaturgija, teatras ir mūsų dramaturgai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 138.
19. SRUOGA, B. Dramos velnias ir gegutė. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VIII, Vilnius, 2002, p. 152.
20. SRUOGA, B. [Butkų Juzės „Verkiančios rožės“]. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 269.
21. SRUOGA, B. Gyvenimo skeveldrose. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 13.
22. SRUOGA, B. Godos mergautinės. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 256—257, 260.
23. SRUOGA, B. Kaip žiūrėti meno veikalų. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 456—457, 462—463.
24. SRUOGA, B. Keletas minčių Jurgio Savickio „Šventadienio sonetus“ paskaičius. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 454.

25. SRUOGA, B. Keli žodžiai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 352—353.
26. SRUOGA, B. Literatūros mokslas ir jo metodai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VII, Vilnius, 2001, p. 68, 148, 165—167, 172—185.
27. SRUOGA, B. Maironis. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 45—46.
28. SRUOGA, B. Margalio „Ašarėlės“. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 200.
29. SRUOGA, B. Puota maro metu. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 194.
30. SRUOGA, B. Skeveldros. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 94, 97.
31. SRUOGA, B. Sūkuriuose. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 100.
32. SRUOGA, B. Vainikai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 288.
33. SRUOGA, B. Vydūnas. Jūrų varpai. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 246—247.
34. WÖLFFLINAS, H. Meno veikalų aiškinimas. *SERAPINAS, R. Ties grožio vertybėmis*, Vilnius, p. 269, 271.

Naudota literatūra

1. ANDRIJAUSKAS, A. Formalioji mokykla. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1995, p. 516, 524—525.
2. ANDRIJAUSKAS, A. Intuityvizmas. *ANDRIJAUSKAS, A. Grožis ir menas*, Vilnius, 1996, p. 519—526, 528, 533—534.
3. ARTAUD, A. Teatras ir maras. *ARTAUD, A. Teatras ir jo antrininkas*, Vilnius, 1999, p. 13—28.
4. B. Sruoga kritikas: laikas ir individualybė. *SRUOGA, B. Verpetai ir užuvėjos*, Vilnius, 1990, p. 3-5.
5. BANKAUSKAITĖ-SEREIKIENĖ, G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo*, Vilnius, 2007, p. 42.
6. BINKIS, K. *Raštai*, t. 2, Vilnius, p. 339.
7. GALINIS, V. „Keturių vėjų“ sąjūdis. *GALINIS, V. Naujos kryptys lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1974, p. 241—243, 245.
8. JAKŠTAS, A. J. Savickis. Šventadienio sonetai. *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 188.
9. JURČIUKONYTĖ, A. Kultūriniai kodai Jurgio Savickio novelėse. *Darbai ir dienos*, nr. 22, Kaunas, p. 161, 167, 170, 171.
10. JURGUTIENĖ, A. Hermeneutinis istorizmas: psichologinis, fenomenologinis, naratologinis. Prieiga per Internetą: <http://www.ilti.lt/e-zurnalai/SSL17/XVIIISen125-138.pdf>.

11. KARMALAVIČIUS, R. Traumuotos psichikos grožis: ankstyvoji Jurgio Savickio (1890-1952) novelistika. *KARMALAVIČIUS, R. Naujovėms gimstant: lietuvių literatūra XIX–XX amžių sandūroje*, Kaunas, 2000, p. 52–53, 55–56, 70.
12. KORSAKAS, K. Jurgio Savickio žodis. *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 224.
13. KUBILIUS, V. Lietuvių literatūros kontaktai ir paralelės su vokiečių ekspresionizmu. *KUBILIUS, V. Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius, 1983, p. 135.
14. MAČIANSKAITĖ, L. Savickio prozos teatriškumas. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 25.
15. MYKOLAITIS-PUTINAS, V. J. Savickis. Šventadienio sonetai. *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 191.
16. MYKOLAITIS-PUTINAS, V. J. Savickis. Ties aukštu sostu. *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 220.
17. NYKA-NILIŪNAS, A. Raudoni batukai, arba Jurgis Savickis. *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 294.
18. SAUKA, D. *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius, 1994, p. 6, 17–20, 92, 99, 118, 122–124, 126, 131.
19. SEREIKIENĖ, G. Balio Sruogos lyrika simbolizmo kontekste. *Lituanistica*, 2002, Nr. 4(52), p. 56.
20. SEREIKIENĖ, G. Moderniojo meno samprata Balio Sruogos literatūros kritikoje. *Literatūra E-1*, 2003.
21. SEREIKIENĖ, G. Keletas B. Sruogos bruožų. Prieiga per Internetą: http://ct.svs.lt/lmenas/?leid_id=2959&kas=straipsnis&st_id=2821.
22. SEREIKIENĖ, G. Literatūros kūryje. Prieiga per Internetą: http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2961&kas=straipsnis&st_id=2914.
23. SPRINDYTĖ, J. Jurgis Savickis: miestiškojo mentaliteto raiška. Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai, Vilnius, 2001, p. 63, 65.
24. SRUOGA, B. Keletas minčių Jurgio Savickio „Šventadienio sonetus“ paskaičius. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 453.
25. SRUOGA, B. Dainius — burtininkas. *SRUOGA, B. Raštai*, t. VI, Vilnius, 2001, p. 467.
26. SRUOGA, B. Savickio kūrybos bruožas (įspūdžių fragmentas). *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, Vilnius, 2000, p. 213–214.
27. STRIOGAITĖ, D. *Avangardizmo kūryje*, Vilnius, 1998, p. 26, 79, 86, 89–90, 103.

28. VILIŪNAS, G. Jurgio Savickio estetikos ištakos. *Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius, 2001, p. 7–8, 12, 14, 17–18.
29. VILIŪNAS, G. Ironija Jurgio Savickio raštuose. *VILIŪNAS, G. Literatūra. 2000*, Nr. 37(1), p. 102–132.
30. ŽĖKAITĖ, J. Prieš tradiciją. *SAVICKIS, J. Raštai*, t. I, Vilnius, 1990, p. 7.
31. ŽĖKAITĖ, J. *Modernizmas lietuvių prozoje*, Vilnius, 2002, p. 8.